

Det landmilitære forsvar af den sjællandske øgruppe og Bornholm under den kolde krigs sidste årtier.

Del 2: Perioden fra 1980 til og med 1989.

Indledning

Nærværende artikel er en fortsættelse af min artikel om forsvaret af den sjællandske øgruppe og Bornholm i perioden fra ca. 1970 til 1979, som blev bragt i "Fra Krig og Fred" i 2021. Det kildemæssige udgangspunkt for denne artikel var i første række Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibøger, suppleret med enkelte andre kildegrupper (se bibliografien). I og med at der tilstræbtes at give et billede af de overvejelser og den planlægning, som foregik i Landsdelskommandoen, inddrog også samtidige vurderinger af den trussel, som Warszawa-pagtens militære tilstedeværelse i Østersø-regionen formodedes at udgøre. Både i form af danske vurderinger, men også af i første række britiske vurderinger af truslen.

Kort fortalt søgte artiklen at redegøre for den udvikling, som gjorde, at de danske landstridskræfter på den sjællandske øgruppe i 1970'erne undergik en reduktion, som alvorligt satte spørgsmålstegn ved deres muligheder for at kunne afvise et angreb fra Warszawa-pagten mod den sjællandske øgruppe. En afgørende faktor var nedlæggelsen af 3. sjællandske brigade efter forsvarsforliget i 1973, som fratog landsdelskommandoen den eneste mobile reserve i forsvaret af øgruppen. Dette betød, at den til enhver tid til rådighed stående kampklare styrke derved reduceredes kraftigt, hvilket gjorde en rettidig mobilisering af den samlede krigsstyrke endnu mere påkrævet. Kombineret med den etablering af forsvarslinjer og minefelter m.v., som var nødvendige for at sætte øgruppen i forsvarstilstand, betød dette, at en mobilisering af felthæren og klargøring af dansk territorium til krigstilstand måtte indledes på et temmelig tidligt tidspunkt. Måske så tidligt, at det i dansk sammenhæng kunne vise sig politisk vanskeligt.

Hertil kom de stedse mere udtalte mangler på materielsiden efter ophøret af den amerikanske våbenhjælp; konsekvensen var, at materiellet blev stedse mere umoderne og nedslidt, ikke mindst i lyset af den vedvarende udskiftning og kvalitative forbedring af Warszawa-pagtens materiel op gennem 1970'erne. Til dette

kom de kronisk lave beholdninger af krigsammunion, især panserværnsgranater. Hvis dette ikke var nok, kom den begyndende usikkerhed fra britisk side (der efter planen skulle levere hovedparten af NATO-alliancens forstærkninger til forsvaret af Sjælland) om, hvorvidt det overhovedet gav mening at forstærke forsvaret af Sjælland i lyset af de danske styrkers kontinuerligt faldende evne til at varetage deres del af ansvaret for at forsvare den sjællandske øgruppe. Denne usikkerhed tog fart efter forsvarsordningen af 1973, men hindrede ikke, at man fra Østre Landsdelskommandos side fortsat gik ud fra en britisk forstærkning af den danske forsvarsindsats på den sjællandske øgruppe.

Hvad angik den atomare dimension af forsvaret af den sjællandske øgruppe, indførtes i NATO i 1970'erne en ny doktrin for indsættelsen af kernevåben i forsvaret af Vesteuropa. For den sjællandske øgruppes vedkommende bestod dette i et nukleart "*strike*" mod Warszawa-pagtens amfibieflåde og den medfølgende eskorte af destroyers og fregatter ude på Østersøen og vest for Bornholm. Det skulle ske på det tidspunkt, hvor begge flåder var samlet i en formation, og hvor eskorten kunne give den størst mulige ildstøtte til amfibiestyrken, inden disse satte kurs mod landgangsområderne på Østsjælland. Netop på det tidspunkt ville et luftbåret "*strike*" med kernevåben give den størst mulige chance for at få elimineret en betydelig del af fjendens landgangs- og ildstøttekapacitet, og derved ville der være skabt gode muligheder for, at det sjællandske forsvar kunne hindre landgangsstyrkerne i at danne brohoveder. NATO-betegnelsen for denne operation var "SEP BARD BELL".

Den konklusion, som krystalliserede sig i Landsdelskommandoen hen mod 1970'ernes slutning, kan koges ned til følgende: Såfremt mobiliseringen af den danske felthær på den sjællandske øgruppe blev igangsat rettidigt, og såfremt disse styrker forstærkedes med britiske forstærkninger, da ville det ligge inden for mulighedens grænser at få opbygget et så slagkraftigt forsvar af øgruppen, at et Warszawa-pagt-angreb kunne afvises. Hvad der derimod ville blive konsekvensen for forsvaret af Sjælland, såfremt disse forudsætninger ikke opfyldtes, herom er kilderne tavse.

Denne linje er søgt videreført i nærværende artikel, som drejer sig om udviklingen af det sjællandske landforsvar fra ca. 1980 og op til Murens fald i efteråret 1989. Eftersom der er tale om en forsættelse af del 1, betyder dette, at de indledende og generelle afsnit i del 1 om eksempelvis områdets geografi, mobilisering, forskydning til beredskabsområderne, overgangen fra fredstidsberedskab til

krigsberedskab fortsat har gyldighed.¹ Den efterfølgende beskrivelse og analyse af udviklingen af det sjællandske landforsvars organisation og operative planlægning og af det trusselsbillede, som gjorde sig gældende i 1980'erne, skal derfor ses som en videreførelse af det billede af udviklingen i 1970'erne, som del 1 gav. Som i del 1 indgår alene den danske planlægning og danske/allierede vurdering af forsvaret af den sjællandske øgruppe, idet der nu for første gang er åbnet op for adgang til Østre Landsdelskommandos klassificerede materiale fra dette årti. Derimod benyttes som hovedregel ikke den viden, som efter den kolde krig og efter åbningen af polske og østtyske arkiver er fremkommet om, hvorledes Warszawa-pagten selv vurderede og planlagde en mulig landgang i den sjællandske øgruppe.² Hovedvægten lægges på en beskrivelse og analyse af det trusselsbillede, som Østre Landsdelskommando i 1980'ere var konfronteret med, og det operative koncept, som kommandoen udarbejdede som et svar på denne trussel.

Forskningsoversigt

Ud over de monografier, som er nævnt i forskningsoversigten i del 1 (s. 76 f.), kombineret med den samlede kildefortegnelse og bibliografi til begge artikler i slutningen af denne tekst kan der være grund til at nævne følgende monografier:

NATO's konventionelle styrkeopbygning er behandlet af John S. Duffield i ”*Power Rules. The Evolution of NATO's Conventional Force Posture*” (1995); imidlertid er værkets fokus i første række rettet mod NATO's Centralregion og dermed udviklingen i de amerikanske, britiske, tyske og franske styrker, som var indsat i Centraleuropa. Udviklingen på NATO's nordflanke spiller kun en mindre rolle.

-
- 1 Grundstammen i det benyttede arkivmateriale består, som det også var tilfældet for del 1, af Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibøger. Mens perioden op til 1979 er afleveret til Rigsarkivet, beror kopibøgerne for 1980'erne fortsat hos Forsvarskommandoen i Karup. Jeg benytter lejligheden til at takke fuldmægtig Anders Oakley og medarbejderne i Forsvarskommandoen for deres bistand under min gennemgang af dette materiale i Karup. Endvidere takker jeg generalmajor Jørgen Hjorth, brigadegeneral Michael H. Clemmesen samt museumsinspektør og seniorforsker Jens Ole Christensens for gennemlæsning af manuskriptet og gode råd. Endelig takkes Helen og Ejnar Bjørnows Fond for økonomisk støtte til mine arkivbesøg ved *National Archives* i Kew, UK, og i Forsvarskommandoen i Karup.
 - 2 Se Beatrice Heuser, *Warsaw Pact Military Doctrines in the 1970s and 1980s: Findings in the East German Archives i: Comparative Strategy*, vol. 12, s. 437-457 for et overordnet syn på benyttelsen af østtyske militære arkivalier. Endvidere Otto Wenzel, *Kriegsbereit – Der Nationale Verteidigungsrat der DDR 1960 bis 1989*, Köln 1995; Rüdiger Wenzke (red.), ”Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes” i: *Potsdamer Schriften zur Militärgeschichte, Band 12*, Potsdam 2010; Peer Henrik Hansen og Anna Werenberg, ”Mod fremmede kyster....Den 7. polske landgangsdivision og Danmark”, Langelands Museum 2021 og Peer Henrik Hansen, Mod fremmede kyster – den 7. polske landgangsdivision i: *Krigshistorisk Tidsskrift*, nr. 3, november 2021.

Hertil kommer to danske monografier, som begge bidrager med ny viden om organiseringen og overvejelserne på regimentsniveau om forsvaret af den sjællandske øgruppe i 1980'erne. Der er tale om *"Den Kongelige Livgarde 350 år – 1658 – 2008"* med undertitlen *"De Seneste 25 År"* (2008), redigeret af Jesper Gram-Andersen, hvor den tidligere forsvarschef, generaløjtnant Kjeld Hillingsø's afsnit om "Truslen" bør nævnes. I og med at Livgarden spillede en central rolle i opstilling og føring af 1. Sjællandske Kampgruppe, rummer Gram-Andersen bidrag i kapitel 8 om "Sjællandske kampgrupper" nyt om 1. Sjællandske Kampgruppe efter opstillingen i 1983. Tilsvarende gør sig gældende for jubilæumsværket om Gardehusarregimentet, *"Gardehusarregimentet. Et regiment i Krig gennem 400 År"* (2014), redigeret af Ove Høgh-Guldberg Hoff, hvor samme i kapitel 2 om den kolde krig redegør for Gardehusarregimentets rolle i opstilling og føring af 2. Sjællandske Kampgruppe. I denne sammenhæng bør Jesper Gram-Andersens monografi om *Det Sjællandske Korps. Østre Landsdelskommando, Østre Landkommando, Allied Fores Zealand 1950 – 2000 ved nedlæggelsen december 2000* (2000) nævnes.

En samtidig og ikke uinteressant østtysk monografi, *"Die Streitkräfte der NATO auf dem Territorium der BRD"*, udarbejdet af et kollektiv under ledelse af dr.sc. Wolfgang Weber (1985) giver en god oversigt over NATO-forsvaret af *"die Ostseerausgänge"* på basis af en (tilsyneladende) grundig statistisk opgørelse over personel og våbensystemer, ikke kun hos *Bundeswehr*, men også i det danske forsvar.

DIIS-rapporten om *"Danmark Under Den Kolde Krig" (2005)* står fortsat som det mest omfattende værk om dansk sikkerhedspolitik under den kolde krig. Den er imidlertid ikke blevet benyttet, og det af den grund, at denne rapport i medfør af sit kommissorium alene skulle beskæftige sig med "den officielle danske sikkerhedspolitik" og med "den danske sikkerhedspolitiske debat" – men ikke med dansk forsvar og dets muligheder. Herudover skulle rapporten "belyse den sikkerhedspolitiske strategi og den militære trussel fra Sovjetunionen og de øvrige Warszawa-pagt-lande mod Danmark og det øvrige Vesteuropa."³ I den sammenhæng bringer DIIS-rapporten meget nyt frem om Warszawa-pagt-landenes militære muligheder i en væbnet konflikt med Danmark baseret på arkivfund i de tidligere Warszawa-pagtlande, men ikke på basis af operative planer for en krig med Danmark og de øvrige NATO-lande, idet disse planer enten er destrueret eller er ført til Sovjetunionen kort efter opløsningen af Warszawa-pagten i 1991. Imidlertid er formålet med nærværende artikel at belyse dansk forsvar og dets muligheder for at afværge et Warszawa-pagt-angreb på baggrund af samtidige

3 Kommissoriet er gengivet i Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark Under Den Kolde Krig* med undertitlen *Den sikkerhedspolitiske situation 1945 – 1991*, 4 bind, København 2005, bind 1, s. 14 f.

kilder (hvor Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibøger for 1980'erne benyttes for første gang). På den baggrund har det været forfatterens holdning, at de oplysninger, som DIIS-rapporten har fundet i bl.a. østtyske og polske arkiver om Warszawa-pagt-landenes planlægning, ikke medtages, således som det også var tilfældet med de oplysninger om Warszawa-pagtens planlægning fra andre kilder og monografier, som der henvises til ovenfor i note 2.⁴

Forsvarsordninger, materiel og doktriner

1977- og 1981-forsvarsforliget: Den gældende forsvarsordning ved 1980'ernes begyndelse var forsvarsforliget fra 1977; for Sjællands vedkommende betød ordningen, at felthæren bestod af de to sjællandske panserinfanteribrigader, som var det mobile element i forsvaret af Sjælland, suppleret med et stationært lokalforsvar, organiseret i to såkaldte kystforsvarsafsnit. Således forudsås Kystforsvarsafsnit Køge indsat i et stedbundet forsvar af Sjællands østkyst nord for Køge og Kystforsvarsafsnit Stevns i forsvaret af Fakse Bugt. Dette videreførtes i 1981-forsvarsforliget, hvor det mobile element i forsvaret af Sjælland fortsat var de to sjællandske brigader, som med formindsket styrke udgjorde dækningsstyrken på Sjælland. Som udgangspunkt bestod hver brigade af en opklaringseskadron, en panserbataljon med 40 kampvogne, tre panserinfanteribataljoner, en artilleri-afdeling, et luftværnsbatteri, et ingeniørkompagni og diverse støtteenheder og omfattede ca. 4.000 mand. Imidlertid var deres dækningsstyrke nu reduceret til to bataljoner, og da de to bataljoner hver kun bestod af to kompagnier, reduceredes muligheden for uddannelse i operationer på bataljonsniveau.⁵ Hertil kom det stationære lokalforsvar, fortsat organiseret i to kystforsvarsafsnit. I tal udgjorde felthærens styrker på Sjælland omkring 1980 ca. 35.000 mand, hvortil kom Hjemmeværnets ca. 20.000 mand; i en krisesituation kunne disse forventeligt suppleres med allierede forstærkninger på omkring 20.000 mand. I alt ca. 75.000 mand.⁶

1984 og 1987-forsvarsforligene: 1984-forsvarsforliget og 1987-forsvarsforliget (som indeholdt en forlængelse af den finansielle ramme for 1984-forliget) betød en nulstilling af status ved årtiets begyndelse, dog med enkelte øremærkede for-

4 I en kommende tidsskriftartikel om den østtyske *Volksmarine* og Danmark i de sidste årtier af den kolde krig vil forfatteren søge at belyse, hvad østtyske militærarkiver kan oplyse (eller ikke oplyse) om planlægningen i det nu hedengangne DDR.

5 Jens Ole Christensen og Rune Holm Iversen, *Hæren – 400 års Danmarkshistorie*, København 2014, s. 236 og Michael H. Clemmesen, *The Politics of Danish Defence 1967-1993* i: Carsten Due-Nielsen og Nikolaj Petersen (udg.), *Adaption & Activism. The Foreign Policy of Denmark 1967-1993*, København 1995, s. 110.

6 Tallene er taget fra Jesper Gram-Andersen, *Det Sjællandske Korps. Østre Landsdelskommando, Østre Landkommando, Allied Fores Zealand 1950 – 2000 ved nedlæggelsen december 2000*, Ringsted, 2000, s. 64.

bedringer. Krigsstyrken reduceredes for Sjællands vedkommende til ca. 28.000 mand og for Bornholms vedkommende til ca. 3.500 mand. Forsvarets behov for en løbende udskiftning af store dele af våben og materiel efter den amerikanske våbenhjælps ophør blev ikke løst. Dette gjaldt f.eks. en udskiftning af de aldrende Centurion-kampvogne på Sjælland og Bornholm. Hertil kom, at den gennem længere tid igangværende udvikling i retning af et mobiliseringsberedskab, hvor dækningsstyrken først gennem en mobilisering af de hjemsendte årgange af uddannet personel over en kort periode nåede sin fulde krigsstyrke, og ikke et afvisningsberedskab, forstået som dækningsstyrkens evne til at umiddelbart af reagere på en aggression, blev endnu mere udtalt. Mens Hæren i 1965, hvor der fortsat var tale om et afvisningsberedskab med en betydelig dækningsstyrke, kunne mønstre 47 kampunderafdelinger både i Jylland og på Sjælland, forstået som kampvogns- og opklaringseskadroner samt panserinfanteri- og infanterikompanier, var dette tal i 1984 faldet til 27 kampunderafdelinger.⁷

Status ved årtiets begyndelse

Generalmajor Otto K. Lind fratrådte posten som chef for Østre Landsdelskommando i 1980 for at overtage posten som chef for NATO's Enhedskommando i Karup (COMBALTAP); hans efterfølger som chef for Østre Landsdelskommando blev generalmajor Niels-Aage Rye Andersen. Dennes overordnede vurdering af doktrin og organisation for forsvaret af den sjællandske øgruppe kom frem i en skrivelse til chefen for hæren fra november 1982;⁸ der er tale om et dokument, hvor den nytiltrådte chef for Landsdelskommandoen (og i krigstilfælde chef for NATO's landstyrker på Sjælland, COMLANDZEALAND) gør sig sine tanker om situationen omkring forsvaret af den sjællandske øgruppe – hvad var hans opgave, hvilke styrker står til rådighed til at løse den, og hvad er chancerne for at løse opgaven.

I dokumentet understregede Rye Andersen de grundlæggende forskelle mellem den forsvarskamp, som Jyske Division skulle føre sammen med *Bundeswehrs* 6. panserinfanteridivision mod et fjendtligt angreb, udgående fra den indre tyske grænse lige øst for Lübeck og op gennem den jyske halvø, og så den kamp, som

7 Om forsvarsforligene i 1984 og 1987, se Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973 – 2003* i: bind 6 i *Dansk Udenrigspolitik Historie*, red. af Carsten Due-Nielsen o.a., København 2004, s. 326 f. og Michael H. Clemmesen og Nikolaj Petersen, *Forsvarsforliget af 1984: tilblivelse og konsekvenser* i: *Dansk Udenrigspolitik Årbog 1984*, red. af Nikolaj Petersen og Christian Thune, København 1984, s. 40 ff. Tallet for krigsstyrken i 1984 er taget fra Gram-Andersen (2000), s. 79.

8 Chefen for Østre Landsdelskommando til chefen for Hæren af 3. november 1982 om ”doktrin og organisationsudvikling”, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommando klassificerede kopibog 1982 (4305 – 4592).

styrkerne på Sjælland skulle føre mod Warszawa-pagtens forventede landsætninger fra både sø- og luftsiden. Som Rye Andersen så det, bestod den danske hær af i hovedsagen to grupperinger, som hver havde deres "særlige karakteristika". Jyske Division og de vesttyske styrker i Slesvig-Holsten skulle forsvare sig mod "et standard WAPA-angreb", dvs. et angreb med massiv indsættelse af panserdivisioner og motoriserede infanteridivisioner, støttet af en overvældende ildoffensiv fra artilleri, raketkastere og luftstyrker. Formålet ville være at opnå et gennembrud af den dansk-tyske front og efterfølgende en erobring af den jyske halvø og Fyn. Tidshorisonten bedømtes som af længere varighed, og Warszawa-pagtens offensiv kunne eskalere til atomar krigsførelse.

Den sjællandske felthær derimod "skal kæmpe en stedbunden kamp mod et amfibieangreb, der afviger betydeligt fra et "standard WAPA-angreb", og som på den sjællandske øgruppe var karakteriseret ved indsættelsen af specialuddannede Warszawa-pagt-styrker i form af marineinfanteri og faldskærmstropper, som forventedes indsat i dannelsen af et eller flere brohoveder på Sjælland som den første fase. Dette var kombineret med indsættelsen af en eller to motoriserede infanteridivisioner i anden fase som en opfølgningsstyrke (panserdivisioner forudså fortsat ikke indsat på den sjællandske øgruppe). Men ud over at føre et stedbundet forsvar skal den sjællandske felthær "også kunne indsætte en slagkraftig mobil styrke i offensive operationer". Her tænkte på offensive operationer dels mod luftlandsatte Warszawa-pagt styrker, dels mod forsøg på at lade motoriserede enheder bryde ud af et muligt Warszawa-pagt-brohoved på Sjælland med henblik på erobre resten af Sjælland. Og videre: "kampen skal føres nøje koordineret med søværnet og flyvevåbnet, hvilket stiller krav om særlig stabsorganisation og kommunikation."

Hvad angik de rammevilkår, som de to sjællandske brigader ville skulle operere inden for, understregede Rye Andersen, at hver brigade havde et operationsområde på 100 x 100 km, "inden for hvilke kampvogne må kunne flyttes meget hurtigt til det sted, som fjenden har valgt til sin luftlandsætning, for dér at gennemføre angreb mod luftbårne enheder eller – ved sølandsætning – forstærkning af/modangreb igennem de i stedbundet forsvar kæmpende kampgrupper." Og videre: "(de) pansrede enheder skal bevæge sig over store afstande og nedkæmpe en landsat bevægelig fjendtlig styrke ved angreb."

I tilfælde af en sølandsætning så Rye Andersen nedkæmpelsen af de fjendtlige amfibiestyrker i følgende perspektiv: "...enhederne (skal) gennemføre en hård kamp, hvorefter fjenden enten er nedkæmpet eller har etableret sig med så stærke styrker i et brohoved, at alle muligheder for at reetablere kontrol over øen (dvs. Sjælland) er udtømt."

Om tidsperspektivet anførte Rye Andersen, at "tidsmæssigt vil kampen om en afgørelse blive kort. Formentlig vil den være afgjort inden for et eller to døgn. På de sydlige øer kan den dog være af længere varighed, ligesom kampen om hele øgruppen kan være faseopdelt mellem en erobring af de sydlige øer og en videreførelse af angrebet mod Sjælland." Og til spørgsmålet om indsættelse af

taktiske kernevåben i forsvaret af den sjællandske øgruppe var han meget klar: ”Den sjællandske landstyrke vil ikke (må ikke) komme i den situation, hvor egne styrker tager atomvåben i anvendelse. Skal atomvåben benyttes, må det ske på havet”, dvs. mod invasionsflåden i dens sejlads mod den sjællandske øgruppe ude i Østersøen (om kernevåbenaspektet, se side 88 ff. i del 1 om forsvaret i 1970’erne i *”Fra Krig og Fred”* (2021)).

Rye Andersens vurdering af den logistiske side af det sjællandske beredskab var allerede kommet frem året før i hans årlige rapport om *”Logistic Status Report”* til COMBALTAP; her skrev han bl.a.: “It is my evaluation that the forces under my command, with the present logistic organization, training standard and the present level of resources, will be able – after full mobilization – to sustain conventional combat for a period of 10 to 12 days.”⁹ Men hvad angik hans styrkers kampevne, var vurderingen mere dystert; i sit *”COMLANDZEALAND 1981-supplement to 1980 Status of Forces Report”*, dateret 3. juli 1981, skrev han således: “My greatest concern is that during the period the Standing Force has been reduced and further reductions are planned as a result of the decisions related to the new Defence Act. It affects combat units and artillery and will furthermore decrease the combat capability of the Standing Force.

My new General Defence Plan effective from 1 January 1981 has strengthened the defence of Lolland and Falster. A Task Force of a battalion plus size will, when mobilized, be employed on the islands.

Some improvements within the land forces have been implemented since the submission of the 1980 Status of Forces report.

My ability to counter aggression is today even more dependent on timely mobilization because of the reduction of the Standing Force and my defence preparation time is assessed having increased as a result hereof.”¹⁰

Som enlige lyspunkter noterede rapporten, at de to brigader og Bornholms Værn var blevet styrket ved opstillingen af TOW-panserværnsdelinger.¹¹ Hertil kom, at Bornholms Værn havde fået tilført en “tank-destroyer”-eskadron med Centurion-panserjagere, hver med en 84 mm kanon i mobiliseringsstyrken.

Set i forhold til forgængeren, generalmajor Linds, vurdering af det sjællandske forsvar (se del 1, s. 120 f.) forekommer Rye Andersens vurdering at være mere pessimistisk, for så vidt som han tillagde en (måske meget) rettidig mobilisering af det sjællandske forsvar som værende af afgørende betydning for en succesrig gennemførelse af forsvarskampen. I klar tale betød hans ord om rettidig mobili-

9 “COMLANDZEALAND Logistic Status Report 1981,” af 4. juni 1981, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1981 (2213 – 2700).

10 “COMLANDZEALAND 1981-supplement to 1980 Status of Forces Report” af 3. juli 1981, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1981 (2780 – 2833).

11 TOW står for *”Tube launched, Optically tracked, Wire-guided (TOW) Anti-tank Missile”*, som blev introduceret i 1970’erne og fortsat er i brug i USA og hos dets allierede.

sering følgende: I takt med at dækningsstyrken successivt blev reduceret, øgedes det tidsrum, der krævedes for at få mobiliseret felthæren, at få Hjemmeværnet på plads samt få forberedt de nødvendige befæstningsopgaver i de berørte kystafsnit. Det betød, at den politiske beslutning om at gennemføre en mobilisering af det danske forsvar derved blev rykket længere tilbage i tid inden for den formodede forudgående spændingsperiode. Og det måske til et tidspunkt, hvor der ikke syntes at bestå nogen umiddelbar fare for, at Danmark kunne blive trukket ind i en væbnet konflikt. Dermed være også antydnet, at den politiske vilje til at indlede mobiliseringen af landets forsvar på et ret tidligt tidspunkt måske ikke ville være så udpræget, så meget mere fordi det må antages, at Warszawa-pagt-landene ville have indledt en målrettet kampagne med det formål at berolige og true det danske politiske establishment til ikke at mobilisere.

Hvis man ser på, hvorledes Landsdelskommandoens chef i årtiets første år vurderede de skridt, der var nødvendige for at imødegå den både kvalitative og kvantitative oprustning, som var kendetegnet for Warszawa-pagtens styrker også i Østersø-området, kan Rye Andersens indspil til styrkemål i perioden 1985-1990 tjene som eksempel. Som udgangspunkt konstaterede han, som også hans forgænger i embedet, generalmajor Lind (se del 1) havde gjort det, at fjendens luftbårne enheder i de senere år "radikalt" havde ændret karakter fra at være rene infanteristyrker til mobile enheder med forøget ildkraft, herunder evne til at indsætte egne kampvognsstyrker. Denne udvikling bedømtes at ville fortsætte, hvilket også gjaldt den fortsatte udvikling af fjendes amfibiske og helikopterbårne styrker. Overordnet introducerede generalmajor Rye Andersen ved årtiets begyndelse et nyt operativt koncept. Dels skulle de to sjællandske brigader frigøres fra deres hidtidige rolle i kystforsvaret for i stedet at skulle optræde som en "strong mobile counter-attack force", som kunne anvendes mod både sø- og luftlandsatte fjendtlige enheder. Dels skulle kampevnen af kystforsvarskampgrupperne forøges, således at de af egen kraft kunne stoppe Warszawa-pagtens første bølge af et amfibisk angreb og derved forhindre landsætning af den efterfølgende bølge af opfølgningstyrker. Hertil kom opstillingen af en enhed i kampgruppe-størrelse på Lolland-Falster.

Hovedformålet var at forhindre fjenden i at få landsat, hvad der vurderedes som den afgørende anden bølge af landgangsstyrker; afgørende, fordi anden bølge i modsætning til første bølge, som alene bestod af lettere udrustede landgangsstyrker, ville omfatte bl.a. mobile tungere våben og motoriseret infanteri, som kunne indlede egentlige angrebsoperationer med det formål at sætte sig i besiddelse af Sjælland, inkl. København og de sydlige øer.

Overordnet var chefen for Østre Landsdelskommando fortrøstningsfuld over for, at hans styrker – vel at mærke under den forudsætning, at mobiliseringen indledtes rettidigt – ville være i stand til at stoppe fjendens første landgangsbølge fra søen i en konventionel kamp og derved også hindre fjenden i at få landsat sine opfølgningstyrker. Imidlertid kunne selve størrelsen af de luftlandsatte styrker tvinge ham til at indsætte størstedelen af de mobile styrker, dvs. de to sjællandske

brigader, mod sidstnævnte. Skulle dette blive tilfældet, ville der kun være utilstrækkelige pansrede styrker til rådighed til at støtte kystforsvarskampgrupperne i kampen mod de sølandsatte styrker. Hans konklusion på dette dilemma var, at for at bevare den nødvendige fleksibilitet havde han behov for i det mindste en, muligvis to enheder i brigadestørrelse som en reserve, der kunne støtte forsvarskampen om Lolland og Falster.¹²

Landsdelskommandochefens logistiske vurdering fra 1981 blev gentaget i 1982, men nu med den ønskeliste, at det i lyset af mulig brug af kemiske kampstoffer ville være nødvendigt med anskaffelse af ABC-beskyttelsesudstyr til befalingsmænd og menige. Hertil kom opgradering af beholdningerne af panserminer, af luftforsvar og af visse typer ammunition for 155 mm. haubitser. Endelig en større lagringskapacitet i Syd- og Vestsjælland, især hvad angår lagrene af benzin og ammunition.

De reduktioner, som var en konsekvens af den uændrede bevillingsramme, og disses følgevirkninger i form af ændringen af den operative planlægning for forsvaret af den sjællandske øgruppe begyndte allerede at manifestere sig i 1982. Her gjorde chefen for Østre Landsdelskommando opmærksom på, at de allerede gennemførte reduktioner i dækningstyrken samt ”kommende ændringer” nødvendiggjorde ”at foretage en gennemgribende ændring af operationsplanen”.¹³ Udgangspunktet var den strategiske ramme, som Forsvarschefen havde beskrevet som således: ”... at imødegå aggression med alle tilrådelige midler for at genoprette suveræniteten over dansk territorium. Fjendtlige angreb imødegås så fremskudt som muligt.” Men også, at Warszawa-pagten ifølge Rye Andersen ”selv uden indkaldelse af reservister og iværksættelse af andre varslingsgivende beredskabsforanstaltninger vil have sådanne styrker til rådighed, at et uvarslet, kupagtigt angreb mod den sjællandske øgruppe kan iværksættes.” For at imødegå dette var det hensigten, at en revideret operationsplan skulle være på plads medio 1983. Fjendens muligheder opregnede Rye Andersen således:

- a) Et angreb på Sjælland og øerne syd herfor
- b) angreb på Sjælland
- c) angreb på Lolland, Falster og Møn
- d) mindre lokale angreb overalt på den sjællandske øgruppe.”¹⁴

12 ”Preparation of BALTAP Input to Ace Force Proposals 1985 – 1990 – COMLANDZEALAND Input,” Annex B af 24. februar 1982, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1982 (0703- 1228).

13 Østre Landsdelskommando til de to brigader og Militærregionerne V og VI af 23. november 1982, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1982 (4602 – 4685).

14 Telex (HEM) fra chefen for Østre Landsdelskommando til Forsvarschefen af 14. februar 1983, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1983 (598 – 844).

På baggrund af den fortsatte reduktion af dækningsstyrken vurderede Rye Andersen i februar 1983, at den reducerede dækningsstyrke nu ”kun besad en yderst begrænset kampværdi og ikke ville være i stand til at gennemføre en kamp af blot nogen længde. En udbygning af fredsstyrken er derfor nødvendig, før Østre Landsdelskommando vil være i stand til at leve op til formålet om umiddelbart at tage kampen op, således at allierede styrker kan føres frem, og kampen fortsættes sammen med disse.”¹⁵ Hvad Rye Andersen fandt afgørende i en krisesituation, var ”rettidige politiske beslutninger for en forøgelse af fredsstyrken og tilladelse til at iværksætte forsvarsforberedelser, inkl. udbygning af hindringer.” For ”træffes de politiske beslutninger så betids, at den fulde forøgelse af fredsstyrken kan ske roligt og vel koordineret ... vil et forsvar af selve Sjælland kunne gennemføres med en rimelig grad af sikkerhed. Forsvaret af øerne syd for Sjælland vil derimod kun kunne gennemføres med en beskeden chance for at afvise en større fjendtlig styrke.” Hurtigt efter blev det præciseret,¹⁶ hvad ”øerne syd for Sjælland” set gennem Landsdelskommandoens briller egentlig dækkede. For ”ud fra den kendsgerning, at et angreb på Møn kun er logisk som en indledning til at angreb på Sjælland og ikke som en forløber til et angreb på Falster og Lolland, udgør Sjælland og Møn en militærgeografisk enhed.” For ganske vist er ”truslen mod Lolland og Falster ... af samme natur som mod Sjælland og Møn, men et angrebs videreførelse mod såvel Sjælland og Møn som mod Langeland og Fyn er en vanskelig operation.”

Bornholm: I modsætning til 1970’erne, hvor Bornholm og de særlige problemstillinger omkring forsvaret af Danmarks østligste ø spillede en fremtrædende rolle i Landsdelskommandoens planlægning, er kildematerialet omkring forsvaret af Bornholm 1980’erne forbavsende tyndt. Al opmærksomhed synes var rettet mod organiseringen af forsvaret af den sjællandske øgruppe, og Bornholm synes overladt til egne styrker. En vurdering kunne være, at Bornholm i den første fase af et Warszawa-pagt-angreb mod det øvrige Danmark og Slesvig-Holsten ikke ville blive udsat for egentlige landgangsoperationer fra luften og fra søsiden, men nok luftangreb mod varslings- og kommunikationsinstallationer og infiltrering af SPETSNAZ-grupper med henblik på sabotage og nedbrydende virksomhed. Først på et senere tidspunkt, når Warszawa-pagten havde nået sine mål i det øvrige Danmark og Slesvig-Holsten, kunne en landgangsoperation mod Bornholm komme på tale.

15 Telex (HEM) fra chefen for Østre Landsdelskommando til Forsvarschefen af 14. februar 1983, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1983 (598 – 844).

16 Østre Landsdelskommando til Forsvarskommandoen af 22. februar 1983 med bemærkninger til ”Hærens doktrin, organisation og materielanvendelse”, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1983 (598 – 844).

Enhederne under Bornholms Værn, støttet af det talstærke Bornholms Hjemmeværn, havde følgende opgavefordeling efter en mobilisering af det bornholmske forsvar: En bataljon skulle sikre Rønne Lufthavn, en anden kystforsvaret ved Balka Strand i sydøst, og en tredje kystforsvaret midt på sydkysten ved Raghømer. Spærringen af Rønne Havn blev forberedt af Bornholms Marinedistrikt ved sprængning af kajanlæg.¹⁷

Trusselsbilledet

Operative Manøvregrupper: Fremkomsten af nye konventionelle teknologier i form af præcise taktiske missiler og artilleri, kombineret med den øvrige kvantitative og kvalitative styrkelse af i første række de sovjetiske land- og flystyrker i Centraleuropa dannede baggrunden for et nyt sovjetisk operativt koncept i 1980'erne i form af de såkaldte "operative manøvregrupper" ("*Operational Maneuver Groups*," i det følgende forkortet OMG). Fremkomsten af OMG blev først omtalt i polsk militærpresse under betegnelsen "*operacyjna grupa manewrowa*" i maj 1981. Opkomsten af OMG betød en videreudvikling af den sovjetisk operative doktrin, således som den var udviklet under de stort anlagte sovjetiske offensiver på Østfronten fra 1944 til 1945 og offensiven i Manchuriet i sommeren 1945 og tog som sådan sigte på den operative udnyttelse af det taktiske gennembrud af fjendens hovedkamplinje. Konceptet bag OMG var ikke så meget en organisatorisk nyskabelse som et koncept for at udnytte gennembruddet gennem indsættelse af enheder i op til divisionsstørrelse i fjendens bagland med det formål at skabe størst mulig ravage i baglandet gennem angreb på kernevåbeninstallationer, missilbaser, flyvepladser, kommunikationscentre og hovedkvarterer. Det kunne enten ske ved at indsætte en OMG i form af panserdivisioner eller motoriserede infanteridivisioner med stærk luftstøtte, som ikke deltog i at opnå gennembruddet af de fjendtlige linjer, men som efter gennembruddet af disse og uden hensyn til tilstedeværelsen af måske betydelige fjendtlige enheder på flankerne (som det herefter var overladt til andre styrker at nedkæmpe) alene stræbte efter at nå så langt ind i modstanderens bagland som muligt, skabe panik blandt civilbefolkningen og sætte sig i besiddelse af vigtige depoter for i første række kernevåben.

Men ud over landbaserede OMG kunne en anden fremgangsmåde være indsættelsen af luftbårne eller helikopterbårne regiment/divisioner i modstanderens bagland gennem luftlandsætninger. Denne mulighed havde betydelig relevans for Sjælland og blev afprøvet i et krigsspil, som fandt sted i den sovjetiske generalstab i juni 1982. Her blev en luftbåren division nedkastet på Sjælland, og

17 Skriftlig oplysning fra brigadegeneral Michael H. Clemmesen til forfatteren af 20. maj 2022. Om Bornholms Værn i øvrigt, se også "*Kampgruppens Historie 1974 – 1990*", udarbejdet af Kampgruppe Bornholms Værn, Almegårds Kaserne 1992.

sammen med fra søen landsatte sovjetiske og polske amfibiestyrker erobredes den sjællandske øgruppe.¹⁸

Vurderingen af truslen mod den sjællandske øgruppe: Trusselsbilledet for et angreb fra Warszawa-pagten mod den sjællandske øgruppe forblev i grundtrækkene det samme i 1980'erne som i 1970'erne. Det var fortsat "antagelsen", at Warszawa-pagtens operationer vil indledes uden brug af kernevåben, bortset fra gengældelse for NATO's brug af kernevåben. På den anden side var det vurderingen, at kemiske våben ville blive anvendt.

Hvad angik trusselsbilleder, vurderede Landsdelskommandoen i to analyser fra sommeren 1983¹⁹ det således: Det var antagelsen, at følgende styrker "helt eller delvist vil kunne indsættes mod Østre Landsdelskommandos område":

Fra USSR: en luftbåren division, en marineinfanteribrigade²⁰ og en luftlandestormbrigade; oveni kom op til to sovjetiske motoriserede divisioner som opfølgingsstyrker.

Fra Polen: en landgangsdivision og en luftbåren division.

Men: I lyset af "begrænsninger i transportkapaciteten samt brug uden for Østre Landsdelskommandos område (dvs. mod den jyske halvø samt andre områder inden for NATO's Centralregion, forfatterens tilføjelse) vurderes antallet af enheder, der indledningsvis kan indsættes således:

Fra USSR og Polen: op til to luftbårne regimente og en diversionsbataljon (se herom senere).

Fra USSR: endvidere en luftlandestormbrigade og et marinelandgangsregiment.

Fra Polen: et marinelandgangsregiment.

Det var endvidere vurderingen, at DDR på dette tidspunkt havde nedlagt sin amfibiekapacitet og derfor ikke ville kunne deltage i egentlige amfibieoperationer.

18 C. N. Donnelly, "The Soviet Operational Maneuvre Group – A new challenge for NATO" i: *International Defence Review* 9/1982, s. 1177 ff.; C.N. Donnelly, "The Development of the Soviet Concept of Echelonning" i: *NATO Review*, December 1984, s. 9-17; Chris Bellamy, "Trends in Land Warfare: The Operational Art of the European Theatre" i: *Brassey's Defence Annual* 1985, s. 232 og Heuser (1993), s. 442.

19 Bilag om "The Military Threat – Zealand Group of Islands – Denmark" af 21. juni 1983 til "COMLANDZEALAND Orange Preparation: AMPLE EXPRESS 83 af 16. juni 1983 samt bilag D til Østre Landsdelskommandos skrivelse til begge brigader, de fire kampgrupper samt Militærregion V og VI af 15. juli 1983 med titlen "WAPA-styrker, der helt eller delvist vil kunne indsættes mod Østre Landsdelskommandos område," Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1983 (1877 – 2369) og (2526 – 2665).

20 Om udviklingen af i første række det sovjetiske marineinfanteri, men også af østtysk og polsk marineinfanteri i 1980'erne, se forfatterens bidrag om "Soviet Naval Infantry" i: David R. Jones (red.), *Soviet Armed Forces Review Annual*, (Gulf Breeze, FL.) bind 4 (1980), s. 228-238, bind 5 (1981), s. 153-157, bind 6 (1982), s. 231-234, bind 8 (1983-1984), s. 185-189 og bind 10 (1985-1986), s. 141-145.

Med hensyn til den sovjetiske marineinfanteribrigade var det Landsdelskommandoen vurdering, at den rådede over fire marineinfanteribataljoner, en amfibisk kampvognsbataljon, en selvkørende artilleriafdeling og en raketkasterafdeling.

Opfølgningsstyrker i form af motoriserede enheder vil kunne overføres 12 timer efter dannelsen af et brohoved, men med det forbehold, at dette ville være afhængigt af funktionsdygtige havnefaciliteter. På den baggrund ville overførslen af opfølgningstyrker måske først være tilendebragt efter fire dage. Hvad man fra Landsdelskommandoen havde i tankerne, kunne være de hindreforanstaltninger i de østjællandske havne, som Søværnet og Hjemmeværnet planlagde at udføre i en krisesituation, og effekten af disse på en fjendtlig landsætning (se herom s. 107 i del 1 i *"Fra Krig og Fred"* (2021)).

Som mål for amfibiske landgangsoperationer mod den sjællandske øgruppe forudså Landsdelskommandoen følgende fire scenarier:

Sjælland alene: En landgangsoperation ville få stor og negativ effekt på det danske forsvar af det øvrige land. For Warszawa-pagten ville en erobring af Sjælland betyde, at pagtens luftforsvar kunne forskydes længere mod nord og vest. Hertil kom, at de øvrige øer i øgruppen nemt ville erobres efter Sjællands fald; mulige landgangssteder: Køge og Fakse Bugt.

Møn/Sjælland eller Møn og Falster: Mindre modstand i landgangsfasen, men den samlede operation vil blive mere kompliceret, i og med at der skal planlægges en yderligere landgangsoperation ved overgangen fra Møn til Sjælland; mulige landgangssteder: Hjelm Bugt ved Møn og Falsters østkyst

Angreb mod begge sider af Femern Bælt: Angreb mod Lolland-Falster vil møde mindst modstand; mulige landgangssteder: Falsters sydlige østkyst og Lollands sydkyst.

Som mål for luftbårne styrker forudså Landsdelskommandoen flyvepladserne i Værløse, Kastrup og Tune, "flaskehalsen" mellem Roskilde til Solrød Strand (dvs. det område, som hovedparten af mobiliseringsstyrkerne fra Storkøbenhavnssområdet skulle passere på deres vej mod beredskabsområderne i Midt- og Sydsjælland) og broerne mellem Lolland-Falster og Møn/Sjælland. Indsættelse af diversionsenheder med det formål gennem sabotage, eliminering af nøglepersoner og desinformation at nedbryde sammenhængskraften i det danske samfund forventedes overalt på øgruppen.

Med hensyn til varslet for et Warszawa-pagt-angreb mod den sjællandske øgruppe var det Landsdelskommandoen vurdering, at et sådant angreb ikke ville kunne gennemføres med under 48 timers varsel. Med hensyn til, hvornår et angreb mod den sjællandske øgruppe kunne finde sted, vurderede Landsdelskommandoen, at et angreb først ville blive indledt "nogle dage" efter starten af en Warszawa-pagt-offensiv mod NATO's Centralfront, og hvad mere er: først på et tidspunkt, hvor pagtens angreb mod den danske og vesttyske styrker i Slesvig-Holsten havde opnået "en rimelig succes." Hvad der lå bag dette, kunne være, at

det i tilfælde af et gennembrud af den dansk/vesttyske front ville være muligt at overføre luftstyrker og transportenheder fra den jyske halvø til operationer mod Østdanmark og derved muliggøre ildstøtte til og transport i forbindelse med landgangsoperationer både fra søsiden og fra luften.

Den kvalitative styrkelse af de af Warszawa-pagtens enheder, som skulle foretage en eventuel landgang på Sjælland, indbefattede en ny dimension, nemlig helikoptertruslen. Udviklingen af angrebshelikoptere og helikoptere til at landsætte infanteri (på russisk "desanty," på engelsk: "air assault landings") bag fjendens linjer betød midt i 1980'erne, at helikoptere havde fået markant større rolle.²¹ I 1985 vurderedes fra dansk side, at i hvert fald tre kompagnier i den polske landgangsdivision og tilsvarende i den sovjetiske marineinfanteribrigade var trænet i at udføre en "air assault landings." En "air assault landing" mod Sjælland havde to dimensioner: Den ene dimension omfattede landsætning af helikopterbårne bataljoner fra en motoriseret infanteridivision og nedkastning af luftlandebataljoner fra Warszawa-pagtens luftlandedivisioner op til 50 km bag de danske forsvarslinjer ved kysterne i Øst- og Sydsjælland. Formålet med en landsætning i Midtsjælland ville være at hindre danske bevægelser i retning mod de lokaliteter, hvor en amfibielandgang forventedes at finde sted; landsætningen forventedes gennemført "nogle timer" før amfibielandgangen. Den anden dimension omfattede "dele af den amfibiske styrke", som ville blive landsat fra helikopter som en integreret del af amfibielandsætningen. Der her tale om en kvalitativ nyudvikling i især det sovjetiske marineinfanteri, som indebar, at dele af det sovjetiske marineinfanteri ikke kun var trænet i at blive landsat fra helikopter, men også havde modtaget træning i faldskærmsudspring. Under øvelsen "Skjold 82" blev en helikopterbåren marineinfanteribataljon indsat i selve kampområdet, sideløbende med at andre marineinfanterienheder blev landsat fra søen; under øvelsen "Zapad 81" blev en marineinfanteribataljon nedkastet med faldskærm bag forsvarerens linjer.²²

Herved tilførtes forsvarskampen en ny dimension, idet de sjællandske kampgrupper ikke kun skulle forberede sig på et angreb fra søsiden, de skulle samtidig forberede sig mod angreb fra luften. Det var Landsdelskommandoens vurdering, at bekæmpelsen af denne trussel ville betyde en yderligere komplikation i forsvarskampen mod et angreb fra Warszawa-pagten mod den sjællandske øgruppe.²³

21 John Everett-Heath, "Soviet helicopter combat doctrine" i: *Jane's Defence Weekly*, 3. marts 1984, s. 333-336 og (anonym) "Combat helicopter emerges as major battlefield system" i: *Jane's Defence Weekly*, 6. april 1985, s. 583 f.

22 Se afsnittet om "Naval Infantry and Airborne Operations" i Graham H. Turbivilles kapitel om "Soviet Airborne Troops" i: David R. Jones (red.), *Soviet Armed Forces Review Annual*, bind 8 (1983-1984), Gulf Breeze, FL, s. 192 f. For den danske vurderinger fra 1985, se Østre Landsdelskommando til COMBALTAP og COMLANDJUT af 11. april 1985, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1985 (1092 – 1245).

23 Sammesteds.

Vurderingen af trusselsbilleder sidst i årtiet så på denne baggrund således ud:²⁴

Amfibielandgangsstyrker: 36. sovjetiske gardemarineinfanteribrigade, som forventedes at kunne indsætte op til tre kampgrupper mod de forventede landgangsafsniit (Fakse Bugt og Køge Bugt) samt 7. polske landgangsdivision med tre regimenter.

Luftbårne enheder: Både polske og sovjetiske luftlandebrigader, som ville kunne gennemføre ”selvstændige operationer” i Midt- og Sydsjælland ” samt Lolland og Falster ”i nogen tid forud for relaterede amfibieoperationer”.

Hertil kom *diversionsenheder* i form af ca. 50 patruljer fra SPETSNAZ på mellem 4 og 14 mand, som forventedes infiltreret i Danmark op til ca. 14 dage før selve starten af pagtens militære operationer mod Danmark med det formål at indsamle efterretninger om danske forsvarsforberedelser, gennemføre sabotage mod f.eks. forsyningscentre og broer samt eliminering af nøglepersoner.²⁵ Men også ”air assault landings” i landgangsområdet umiddelbart før selve landsætningen af de amfibiske styrker.

Sammenfattende var det vurderingen, at ”gennemførelsen af større luftbårne/amfibieoperationer mod Østre Landsdelskommandos område forudsætter, at Warszawa-pagten har tilkæmpet sig det nødvendige sø- og luftherredømme i operationsområdet samt har gennemført de nødvendige minerydningsoperationer. Den nødvendige tid hertil vurderes at være 4 – 6 dage.”

Som mulige mål for sådanne operationer pegedes på Køge og Fakse Bugt, Hjelm Bugt syd for Møn, Falsters øst- og sydkyst, Lollands sydkyst samt Sjællands vestkyst. I lyset af betydningen af at sikre sig de nødvendige havnefaciliteter til opfølgningsstyrkernes landsætning pegedes på følgende havne: Køge Havn, Fakse Ladeplads, Klintholm Havn, Gedser Havn, Nykøbing Falster Havn, Rødby Havn, Korsør Havn og Kalundborg Havn.

24 Østre Landsdelskommando til enheder m.v. af 20. april 1988 indeholdende 10. rettelse til OP-LAN om ”afgrænsning af styrker til indsættelse mod det sjællandske område”, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1988 (0987 – 1293).

25 Brugen af specialstyrker i form af SPETSNAZ indgik fra sidst i 1970’erne i danske øvelser, se f.eks. Anneks B til *Exercise Command, Land Operations COMLANDZEALAND* for øvelsen AGATHE EXCHANGE af 26. marts 1979, RA Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommando, KC, klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 87 (1979) samt LFZ 170.8 (OPS) COMLANDZEALAND af 5. oktober 1979 om *Exercise Spring Training 80*. Der var her tale om en bilateral øvelse i ukonventionel krigsførelse med på den ene side deltagelse af Hjemmeværnet, Militærregion V, Jægerkorpset og Frømandskorpset og på den anden side enheder fra *US Army Special Forces*, *US Air Force Rangers* og *SEAL Team Two* fra den amerikanske flåde i rollen som modstandere. (Rigsarkivet, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommando, KC. Klassificerede kopibog 1950-1989, pk. 90 (1979)).

Foto fra øvelsen PERLE ABSALON, som fandt sted fra 8. til 11. september 1986 med deltagelse af bl.a. 2. Sjællandske Brigade. Billedet viser ombordkørsel af Bornholms Kampgruppe, som via vesttyske landgangsbåde færges fra Næsgård på Nordfalster til Haarbølle på Møn. Foto: Erik Johansen, Forsvarsgalleriet.dk.

Operationsplan 1984

Den revision af operationsplanen for forsvaret af den sjællandske øgruppe, som chefen for Østre Landsdelskommando havde beordret gennemført, forelå færdig ved begyndelsen af 1984. Ud over selve operationsplanen indgik en efterretningsmæssig vurdering af truslen mod Danmark.²⁶

I modsætning til det dokument, som der refereres til ovenfor, om Landsdelskommandochefens vurdering af opgaven: At forsvare den sjællandske øgruppe, har operationsplanen et andet sigte. Der er tale om en regulær befaling til underlagte stabe og enheder om, hvorledes forsvaret af den sjællandsk øgruppe skulle organiseres, hvor tyngdepunktet i det danske forsvar af øgruppen skulle lægges, og hvilke opgaver der pålagdes underlagte stabe, og hvad enhedernes rolle ville være.

Hvis man starter med den efterretningsmæssige vurdering, gik denne ud på, at et angreb mod den sjællandske øgruppe "først ville blive indledt indtil flere dage

26 COMLANDZEALAND OPLAN (klassificeret "Yderst hemmelig") samt bilag D om "efterretningstjeneste," begge af 3. januar 1984, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1984 (0004 – 0012).

efter et generelt krigsudbrud, og først efter at et angreb mod COMLANDJUT har opnået betydelige resultater.” Varslingen af et amfibieangreb mod Sjælland skønnedes at udgøre ”minimum” 8-34 timer i lyset af ”de kendte transittider” for overførslen fra havnene langs Østersøens sydkyst i retning mod Danmark. Hertil kom, at hvis Søværnet havde haft tid til at etablere alle minefelter, ville ”varsel og indikation om landgang på bestemte kyster kunne opnås mindst 2 – 5 døgn for den aktuelle landgang, svarende til den nødvendige tid for (fjendens) minerydning” af danske og vesttyske minefelter.

Hvis man herefter vender sig mod Østre Landsdelskommandos operative koncept, var dette ”at tilintetgøre fjendtlige angrebsstyrker i den indledende fase af et angreb. Tyngden i forsvaret skal lægges på Sjælland.” Til det formål indeholdt planen i alt tre forskellige scenarioer for forsvaret mod et Warszawa-pagt-angreb mod den sjællandske øgruppe, baseret på karakteren af angrebet: uvarslet eller efter mobilisering, og hvor mange enheder Østre Landsdelskommando i den givne situation ville kunne disponere over:

Direktiv 1, som ”omhandler imødegåelse af uvarslede kupagtige angreb, når kun de i fredstid formerede enheder er til rådighed.”

Direktiv 2, som ”omhandler imødegåelse af angreb, når de i fredstid formerede enheder plus hjemsendt supplement er til rådighed”, og endelig:

”ELK/COMLANDZEALAND Operationsplan, der omhandler imødegåelse af angreb, når krigsstyrken er til rådighed og Hjemmeværnet er på plads.”

Det var COMLANDZEALANDs hensigt at ”imødegå og nedkæmpe sø- og luftlandsatte fjendtlige styrker tidligst muligt. Nedkæmpelse af sølandsatte styrker har prioritet forud for nedkæmpelse af luftlandsatte styrker. Afgørelsen vil blive søgt så tidligt som muligt samt på eller så nær kysten som muligt. Tyngden lægges på særligt truede strande i Øst og Sydøstsjælland.” Og videre: ”Brigaderne indsættes enten i modangreb til støtte for kystforsvaret eller i angreb for at nedkæmpe luftlandsætninger.”

Hvis man ser Direktiv 1 og Direktiv 2 under ét, har de det fællestræk, at det alene var den fåtallige dækningsstyrke, som kunne tage kampen op mod et kupagtigt angreb. Kun Direktiv 2 opererede med en mindre forøgelse af dækningsstyrken. Den historiske baggrund for begge direktiver kan findes i den kgl. forholdsordre fra 1952, som bestemte, at i tilfælde af et angreb på dansk territorium skulle danske militære enheder ”uførtøvet” optage kamp (eller ”imødegå” fjenden i operationsplanens sprogbrug) uden af afvente ordre, og videre: at et angreb i sig selve betragtedes som en ordre til mobilisering. Sporene fra 9. april 1940 bag forholdsordren var tydelige: Denne gang skulle der i modsætning til 1940 kæmpes.²⁷

27 Se Tage Kaarsted, ”De danske ministerier 1929-1953”, København 1977, s. 494.

Hvad angik Direktiv 1, som vedrørte et uvarslet angreb, hvor kun dækningsstyrken var til rådighed, var udgangspunktet, at "fjenden vil have sådanne styrker til rådighed, at et uvarslet, kupagtigt og isoleret angreb mod de sjællandske øgruppe kan iværksættes. Angrebet forudses indledningsvis primært af bestå af luftlandsætninger." Opgaven for COMLANDZEALAND var at "imødegå fjendtlige landsætninger med tyngden på Sjælland og gennemføre mobilisering samt iværksætte øvrige beredskabsforanstaltninger, der bringer Østre Landsdelskommando på krigsfod." For den situation, at det var lykkedes at få genindkaldt hjemsendt supplement og få gennemført ganske vist kun "få" beredskabsforanstaltninger gjaldt Direktiv 2; den underliggende forudsætning var her, at der var indtrådt en spændingsperiode, hvor fjenden havde "foretaget sådanne politiske og militære forberedelser, at et angreb umiddelbart kan sættes i værk." Dette havde omvendt givet forsvareren mulighed for i begrænset omfang at styrke sit forsvar. Men omvendt havde fjendens militære forberedelser muliggjort, at hans angreb både kunne være en "ren luftlandsætning" eller "en kombineret luft- sølandsætning". Og mens opgaven under Direktiv 1 i lyset af forsvarerens ringe beredskab kun var at "imødegå" fjendtlige angreb, forudså Direktiv 2, at forsvareren ikke alene skulle "imødegå fjendtlige landsætninger", men også "tilintetgøre disse". Dette skulle ske ved at "nedkæmpe" landsætninger i den første og afgørende fase, samtidig med at mobilisering og øvrige beredskabsforanstaltninger blev sat i værk; mobiliserede enheder ville blive indsat i forsvarskampen i lyset af den aktuelle situation.

Spørgsmålet er imidlertid, om den tilgrundliggende antagelse bag Direktiv 1 og 2, nemlig et uvarslet angreb, var så sandsynlig. Faserne i forberedelsen af en amfibielandsætning mod Sjælland langs den sydlige Østersø var så omfattende, at de ikke kunne finde sted uopdaget. Dette var man især fra polsk side opmærksom på. Det ville derfor være muligt for Forsvarets Efterretningstjeneste sammen med Landsdelskommandoens elektroniske krigsførelseskompagni (EKKMP) ret tidligt at varsle om et angreb "out-of-the blue". Og såfremt angrebet først skulle iværksættes nogle dage efter starten af en Warszawa-pagt-offensiv op i Den Jyske Halvø, ville muligheden for rettidig varsling være endnu mere udpræget. Imidlertid synes man ikke i Landsdelskommandoen i midtfirserne og i årene forud herfor at have haft den fulde forståelse for EKKMP's muligheder for at følge de forskellige faser af en fjendtlig sølandsætningsstyrkes indsættelse mod Sjælland.²⁸

Hvis derimod hele krigsstyrken var til rådighed, Hjemmeværnet var på plads og "alle væsentlige beredskabsforanstaltninger" iværksat, men før udenlandske forstærkninger var modtaget, trådte COMLANDZEALANDs operationsplan (OPLAN) i kraft. Planen omfattede to dele: dels de mobile elementer i form af de

28 Skriftlig oplysning fra generalmajor Jørgen Hjorth af 25. maj 2022.

to sjællandske brigader samt III. opklaringsbataljon, dels de statiske elementer i form af fire kampgrupper og de to militærregioner.

Hvad angik de to sjællandske brigaders operationer, stipulerede operationsplanen følgende:

1. Sjællandske Brigade havde tre opgaver:

- Forberede ”modangreb mod sølandsætninger” i Midtsjælland.
- Forberede ”angreb mod luftlandsætninger” i nærmere bestemte områder.
- Forberede ”angreb mod landsætninger” i Vest- og Nordvestsjælland.

2. Sjællandske Brigade skulle forberede ”modangreb mod sølandsætninger” i Sydsjælland.

Fælles for begge brigader var endvidere, at de skulle indgå i den artillerimæssige bekæmpelse af sølandsætninger, støttet af artilleriet fra COMLANDZEALANDs korpstropper, som blev placeret centralt på Sjælland. For begge brigader blev deres beredskabsområder lagt i de områder, hvor en eller flere luftlandsætninger blev anset for mest sandsynlige. Ved denne placering midt i de forventede nedkastningsområder blev der skabt en reel mulighed for omgående at bekæmpe luftlandsatte styrker. I modsat fald ville det alene være en opgave for Hjemmeværnet at bekæmpe luftlandsatte enheder.

Der var dog en hage ved denne placering; det måtte forventes, at den væsentligste opgave for de luftlandsatte Warszawa-pagt-enheder ville være at binde de danske mobile styrker i nedkastningsområderne og hindre dem at blive forskudt mod kystområderne. Ud over faldskærmsstyrker var det ikke udelukket, at fjendtlige enheder i delings- og kompagnistørrelse kunne blive landsat af helikoptere nær trafikknudepunkter og broer i terrænet mellem kystområderne og de områder, hvor der blev nedkastet faldskærmsstyrker, med henblik på at bremse eller i hvert fald sinke en bevægelse af de danske brigader mod de kystafsnit, hvor en amfibielandgang var i gang. Skulle dette ske, ville det betyde, at de to panserinfanteribrigader helt eller delvist ville blive hindret i at nå de truede kystafsnit så betids, at der var en reel chance for at få nedkæmpet invasionsstyrkerne.²⁹

29 Kjeld Hillingsø, ”Truslen” i: Jesper Gram-Andersen (red.), *Den Kongelige Livgarde 1658 -2008*, bind 2, København 2008, s. 10 f.

III. opklaringsbataljon skulle ”forberede opklaring mod luftlandsætninger” i Militærregion VI’s område.³⁰

Hvad angik det statiske element i forsvarskampen, skulle de fire sjællandske kampgrupper under ét foretage ”stedbundet forsvarskamp ved kyst i anvist rum”.

Fælles for de to militærregioner var, at de begge skulle ”overvåge regionens område” og ”bevogte udpegede objekter”. Hertil kom, at begge ”umiddelbart” skulle imødegå landsætninger, det være fra luften eller fra søen, med det formål at ”inddæmme fjenden, sinke hans fremtrængen og frembringe efterretningsgrundlag for COMLANDZEALANDS indsættelse af øvrige enheder”. De enheder, der primært skulle varetage disse opgaver, var Hjemmeværnets kompagnier, formeret i de to militærregioners hjemmevernsdistrikter. Hertil kom to lokalforsvarsbataljoner: I Militærregion V, IV. Bataljon af Sjællandske Livregiment, som skulle sikre Flådestation Korsør og færgehavnen. I Militærregion VI drejede det sig om IV. Bataljon af Livgarden, hvis opgave det var sikre Slotsholmen, dvs. kongehuset, regeringen og centraladministrationen samt Kastrup Lufthavn og Flyvestation Værløse.³¹

Kystforsvaret af den sjællandske øgruppe – organisation og opgaver: Kystforsvaret af den sjællandske øgruppe, som hidtil havde været organiseret i lokalforsvarsafsnit, blev i 1983 omorganiseret med oprettelsen af fire kystkampgrupper på Sjælland og øerne syd herfor. De hidtidige lokalforsvarsafsnit afgav deres enheder til felthæren, som sammen med en reserve under Landsdelskommandoen opstillede fire kystforsvarskampgrupper, hver bestående af et stabskompani, to delvist motoriserede infanteribataljoner, en let artilleriafdeling med 105 mm. haubitsere, en panserjagereskadron med Centurion 84 mm panserjagere samt støtteenheder. I forhold til organisationen af de tidligere lokalforsvarsafsnit var der på nogle områder tale om forbedringer; således havde et lokalforsvarsafsnit kun rådet over en stabsdeling, denne var nu afløst af et stort stabskompani. Og i lyset af de tabstal, som måtte forventes, når de sjællandske kampgrupper skulle udgøre den første landmilitære forsvarslinje over for et massivt angreb østfra, skete der samtidig en væsentlig forstærkning af sanitetsenheder i de fire kampgrupper.

30 I medfør af forsvarsordningen fra 1973 blev de sjællandske opklaringseskadroner fra de tre sjællandske brigader i 1974 samlet i én opklaringsbataljon (III. Opklaringsbataljon) direkte under landsdelskommandoen. Se Michael H. Clemmesen, ”Organisation og uddannelse” i: Gardehusarregimentets Historiske fond (udg.), *”Gardehusarregimentet 1962 – 1987”*, Næstved 1987, s. 90 ff. samt Brian Nissen, Opklaringsbataljonen i: Ove Høegh-Guldberg Hoff o.a., *Et Regiment i Krig gennem 400 År*, Slagelse 2014, s. 349 f.

31 Jens Ole Christensen, *”Frihed og Fred. Dansk forsvar under Den Kolde Krig”* (under udgivelse) og Jesper Gram-Andersen, Lokalforsvarsbataljonen IV/Den Kongelige Livgarde i: Gram-Andersen (2008), bind 2, s. 168 ff.

Opgaven med opstilling og føring af de fire kystforsvarskampgrupper var for 1. Sjællandske Kampgruppes vedkommende Den kongelige Livgarde, for 2. Kampgruppe Gardehusarregimentet, for 3. Kampgruppe Danske Livregiment og endelig for 4. Kampgruppe Sjællandske Livregiment. Hvis man anvender 1. Sjællandske Kampgruppe som eksempel på den organisatoriske opbygning af en kampgruppe, leverede Livgarden kampgruppens to kampbataljoner i form af Livgardens II. og III Bataljon, begge som mobiliseringsenheder. (Livgardens stambataljon, I. Bataljon, indgik i 1. Sjællandske Brigade.). Hvad angik kampgruppens øvrige kampenheder, leverede Gardehusarregimentet panserjagereskadronen, mens Kongens Artilleriregiment leverede 16. Artilleriafdeling. Det danske territorialforsvar i form af de fire sjællandske kampgrupper bedømtes i ”*Die Streitkräfte der NATO auf dem Territorium der BRD*” som ”stærkt”.³²

Den planlagte opgavefordeling af de sjællandske kampgrupper tog sig således ud:

1. Sjællandske Kampgruppe: Kystforsvaret af Køge Bugt, herunder Køge Havn, Roskilde Lufthavn og flyvestation Skalstrup.
2. Sjællandske Kampgruppe: Kystforsvaret af Fakse Bugt.
3. Sjællandske Kampgruppe: Forsvaret af Sydsjælland samt broer og dæmnin-
ger til Falster, Møn og Bogø.
4. Sjællandske Kampgruppe: Kystforsvar af Møn, Falster og Lolland.³³

Med hensyn til kampgruppernes opgaver noterede et analysedokument fra 1984, at kampgrupperne skulle kunne indsættes således:³⁴

- Objektnærsikring mod sø- eller luftlandsatte styrker
- Kystforsvar
- Nedkæmpelse af luftlandsatte styrker enten i forbindelse med en kystforsvarsopgave eller som en selvstændig opgave.

Hvad angik forløbet af den Warszawa-pagt-invasion af den sjællandske øgruppe, som det var de sjællandske kampgrupperes opgave som de første at imødegå, lød Landsdelskommandoens vurdering fra 1984 således:

”Få timer før amfibielandgangen forventes luftbårne styrker nedkastet/landsat med det formål at besætte taktisk vigtige områder, binde forsvarerens mobile

32 Wolfgang Weber (red.), *Die Streitkräfte der NATO auf dem Territorium der BRD*, Berlin, DDR 1985, s. 266.

33 Om de sjællandske kampgrupper, se Michael H. Clemmesen (1987), s. 94 ff. og Jesper Gram-Andersens to kapitler om henholdsvis ”Sjællandske kampgrupper” (kap. 8) og ”I/Den Kongelige Livgarde i brigaderamme” (kap. 9) i samme (red.), *Den Kongelige Livgarde 1658-2008*, bind 2, København 2008, s. 142 ff.

34 ”Analysedokumentation sjællandske kampgrupper” af 24. september 1984 (Forsvarskommando, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1984 (3515 – 3520)).

styrker og isolere brohovedet ... landsætning på eller omkring en flyveplads i relativt kort afstand fra amfibielandgangsområdet vil sandsynligvis blive tilstræbt.

Helikopterlandsætninger gennemføres umiddelbart før amfibielandgangen, omfattende "beach party" (dvs. mandskab til koordinering af landgangsoperationen) samt mindre specialenheder til indsættelse i nøglepunkter.

Bombefly og jagerbombefly vil støtte selve landgangen ved gennemførelse af kraftige luft-til-jord operationer mod kystforsvarsstyrker ... Landsætning og erobring af brohoved vil kunne forventes udført med artilleri- og raketstøtte fra større orlogsskibe og landgangsskibe.

Når et tilstrækkeligt stort og sikkert brohoved er etableret, vil landsætning af opfølgestykker blive indledt.³⁵

Den videre udvikling efter 1984: Udviklingen i det danske forsvar efter den nye forsvarsordning 1984 og skellet mellem den faktiske personel- og materielsituation i enhederne i det sjællandske landforsvar på den ene side og på den anden side de opgaver, som de var pålagt i medfør af operationsplanen af 1984, blev stedse mere udtalt. I Landsdelskommandoens vurderinger af situationen fra anden halvdel af 1980'erne sporede en stedse mere udtalt tvivl om, hvorvidt disse enheder overhovedet ville kunne løse deres opgave. I sit bidrag til Forsvarets årsrapport fra 1985³⁶ noterede Østre Landsdelskommando således, at "stående styrke har nået en sådan størrelse, at det er illusorisk at tale om et indsatsberedskab. Usikkerheden vedr. freds- og krigsstrukturen har medført en yderligere svækkelse af indsatsberedskabet gennem en utilsigtet afgang af personel fra stående styrke." og videre: "Muligheden for at deltage i større NATO-øvelser er reduceret til et niveau, hvor Østre Landsdelskommandos styrker ikke uden omfattende mønstringer vil kunne virke som andet end en markeringsstyrke."

Hertil kom materielsiden; de allerede nævnte mangler i krigsbeholdninger af ammunition samt mangel på materiel og udrustning hos de sjællandske kampgrupper blev gentaget. Denne vurdering kan suppleres med køretøjssituationen, som den i et andet dokument fra samme periode blev beskrevet som "meget anstrengt. Mange køretøjer kasseres som følge af alder og tilstand. Ingen tilgang af nyt materiel." Vedligeholdelsestilstanden for Centurion-kampvognene vurderedes som "dårlig".³⁷

Som løsning på denne misere pegede Østre Landsdelskommando endnu en gang på nødvendigheden af rettidige politiske beslutninger om mobilisering, så-

35 Gram-Andersen (2008), s. 10 f.

36 "Østre Landsdelskommando bidrag til årsrapport for Forsvaret 1985", af 12. marts 1986. Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1986 (0650 – 1240).

37 Østre Landsdelskommando til en række enhedschefer af 13. august 1986, bilag 3. Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1986 (2171 – 2725).

ledes at forsvaret af Sjælland ville kunne gennemføres ”med en rimelig grad af sikkerhed”. Og hvad angik tendenserne for 1986, var det den nyudnævnte chef for Østre Landsdelskommando, generalmajor H.T. Havnings, pessimistiske vurdering, at ”i relation til den af COMBALTAP definerede trussel må det betvivles, at Østre Landsdelskommandos med egne enheder vil være i stand til at løse sin krigsopgave med en rimelig grad af sikkerhed.”

Denne stærkt pessimistiske vurdering blev gentaget i Havnings bidrag fra 1988 til Forsvarets Årsberetning for 1987; her slog han fast, at dækningsstyrkens ”minimale størrelse i forhold til behovet for friskning (dvs. genuddannelse) af mobiliseringsstyrken giver problemer ... der er stigende problemer med at opretholde en passende lav levealder for personel i mobiliseringsstyrken.” Hvad mere var, fandt Havnings det ”tvivlsomt”, om Østre Landsdelskommando med de til rådighed værende styrker vil være i stand til at bevare den fulde kontrol over Lolland og Falster uden samtidig at kompromittere forsvaret af Sjælland. Han konkluderede, at ”de begrænsede krigsbeholdninger af ammunition samt visse mangler i våbensystemer og motormateriel samt mangler i bevæbning og udrustning af de sjællandske kampgrupper kan, såfremt fjenden får tilkæmpet sig et egentligt brohoved, gøre det vanskeligt for Østre Landsdelskommando at gennemføre kamp af længere varighed.”³⁸

Man må nok sige, at der dermed nåedes et lavpunkt i bedømmelsen af det sjællandske forsvars evne til at kunne gennemføre et blot tilnærmelsesvis effektivt forsvar af den sjællandske øgruppe; resultatet ville med stor sandsynlighed være, at det rent faktisk ville lykkes for Warszawa-pagtens styrker at få oprettet brohoveder på Sjælland, hvorefter det danske forsvar af øgruppen brød endegyldigt sammen, og Warszawa-pagtens lande stod tilbage som sejrherre.

Den videre udvikling af operationsplanen: Operationsplanen af 1984 blev i de følgende år op til årtiets slutning videreudviklet og justeret. Et gennemgående træk i den videre udvikling var erkendelsen af, at et angreb mod den sjællandske øgruppe ikke nødvendigvis ville finde sted efter en længerevarende spændingsperiode, men kunne komme uden noget egentligt varsel. Østre Landsdelskommando gik således i en rettelse til operationsplanen fra 1987 ud fra, at ”fjenden har iværksat angreb mod Danmark, eller angreb kan forventes iværksat inden for få timer.” I og med at kun dækningsstyrken var til rådighed, drejede det sig om ”hurtigst muligt at gennemføre mobilisering og sammendragning med henblik på at imødegå fjendtlige landsætninger”.³⁹ Senere på året blev det præciseret, at

38 ”Østre Landsdelskommandos bidrag til ”Forsvarets Årsrapport 1987” af 7. marts 1988. Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1988 (0646 – 0982).

39 Østre Landsdelskommando til enheder m.v. af 26. februar 1987: rettelse nr. 4 til operationsplanen. Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1987 (0592 – 0770).

det var Landsdelskommandoens hensigt at ”rette alle bestræbelser mod at afgøre kampen i landsætningsfasen, inden fjenden får etableret et sikret brohoved for dermed at fratage fjenden muligheden for at landsætte opfølgningstyrker. Prioritet til sølandsætninger.”⁴⁰

I sommeren 1989 tog man de første skridt til at udarbejde en ny operationsplan; i udkastet blev det på ny slået fast, at opgaven var at ”nedkæmpe fjendtlige landsætninger på den sjællandske øgruppe med tyngde på Sjælland”. De sjællandske kampgrupper havde fortsat en central rolle i at skulle afgøre kampen i landsætningsfasen gennem etablering af ”et fremskudt forsvar i Fakse Bugt og på Falster og Lolland med henblik på at nedkæmpe fjendtlig landsætning eller skabe tid til indsættelsen af de sjællandske brigader”. Det var fortsat brigadernes opgave gennem modangreb at hindre yderligere landsætninger og nedkæmpe ”resterende dele af brohovedet i samarbejde med de øvrige til rådighed værende styrker” i kraft af brigadernes mobilitet og større ildkraft.⁴¹

I lyset af de mangler i materiel og personel, som var et kronisk problem for forsvaret i 1980’erne, kunne det vel ikke udelukkes, at de sjællandske kampgrupper under en fjendtlig invasion af Sjælland nok havde held til i et vist omfang at hindre dannelsen af et større, sammenhængende brohoved, men at dette skete med betydelige tab for kampgrupperne. Noget tilsvarende kunne siges om de to brigader, hvis kamp mod luftlandsatte enheder også ville være tabsrig; efter at have frigjort sig fra resterne af de luftlandsatte styrker havde de brigaders kampenheder endvidere et oplagt behov for genoptankning og levering af ammunition, inden de sammen med de sjællandske kampgrupper skulle indlede angrebet mod brohovedet. Såfremt dette modangreb skulle lykkes, krævede det, at både kampgrupperne og brigaderne fortsat havde den kritiske masse, der skulle til for endeligt at få nedkæmpet invasionsstyrkerne. Var dette ikke tilfældet, så det sort ud.

Øvelsesaktiviteterne i 1980’erne: De årligt genkommende øvelser som eksempelvis efterårsmanøvrer og totalforsvarsøvelser fortsatte i 1980’erne efter samme model som i 1970’erne, men med løbende justeringer i lyset af udviklingen i egne styrker og modpartens. Et centralt element i øvelsesaktiviteterne var gennemførelsen af de stort anlagte øvelser med allierede styrker på Sjælland. Der var dels tale om øvelser med NATO’s ”brandkorps”, *Allied Mobile Force*, der allerede fra sidst i 1960’erne havde deltaget i øvelser på Sjælland (se del 1, s. 97 f.), dels om

40 Østre Landsdelskommando til enheder m.v. af 16. juni 1987: rettelse nr. 6 til operationsplanen. Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1987 (1461 – 1703).

41 Østre Landsdelskommando til enheder m.v. om »rekognoscering 30. til 31 august 1989» af 18. august 1989, bilag 3: »udkast til COMLANDZEALAND OPLAN». Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommando, klassificeret kopibog 1989 (2013 -2821).

Foto fra øvelsen BOLD GROUSE i 1988, som viser en landgangsøvelse på Stevns. Forsvarsgalleriet.dk.

øvelser med UK Mobile Force (UKMF) og andre allierede enheder efter en cyklus, hvorefter der i 1980'erne afholdtes de såkaldte EXPRESS-øvelser med AMF i ulige årstal. Hertil kom, at der hvert fjerde år på Sjælland gennemførtes større NATO-øvelser i BALTAP-regi med deltagelse af styrker fra Storbritannien, Vesttyskland, Nederlandene og USA. Det overordnede formål var at demonstrere alliancesolidaritet med Danmark i forsvaret af den sjællandske øgruppe.⁴²

Den første øvelse, hvor AMF deltog i 1980'erne, var AMBER EXPRESS i efteråret 1981; ud over AMF deltog også enheder fra UKMF og 42 *Commando Group*, *Royal Marines* og alle danske hærstyrker på Sjælland samt Bornholms Værn.

I 1984 fandt øvelsen BOLD GANNET sted, hvor i alt 17.000 soldater fra Storbritannien, Nederlandene og USA deltog; som noget nyt deltog *Bundeswehr* for første gang med en helikopterbåren enhed. Det britiske kontingent androg ca. 11.000 mand og understregede derved Storbritanniens fortsatte engagement i forsvaret af de danske stræder. I øvelsen BOLD GROUSE i 1988 deltog landstyrker i størrelsesordenen ca. 18.500 mand; på blå side indgik – ud over 1. Sjælland-

42 Gennemgangen af øvelsesaktiviteterne på den sjællandske øgruppe er taget fra Gram-Andersen (2000), s. 65 ff.

ske Brigade, Hjemmeværnet og III. Opklaringsbataljon – UKMF, som for første gang medbragte den britiske hærs standardkampvogn, *Chieftain*, til Danmark. Som fjendeside deltog 2. Sjællandske Brigade, forstærket med 272. faldskærmsjægerbataljon fra *Bundeswehr*, den vesttyske amfibiegruppe og Kampgruppe Bornholm.

Et særligt element, som figurerer meget i drejebøgerne for øvelsesaktiviteterne i 1980'erne, er de konsekvenser, som Warszawa-pagtens SPETSNAZ-operationer ville have for forsvaret af den sjællandske øgruppe. Allerede sidst i 1970'erne var forsvaret mod SPETSNAZ-operationer, dvs. "særlige operationer" af konspirativt tilsnit i modsætning til konventionelle militære operationer, bl.a. på baggrund af afhopperen Victor Suvorovs bestseller om SPETSNAZ, indgået i den danske øvelsesplanlægning (se herom note 20). Som allerede nævnt var det formodningen, at ca. 50 SPETSNAZ-patruljer allerede i en forudgående spændingsperiode op til en væbnet konflikt ville blive infiltreret i Danmark med henblik på at gennemføre en række opgaver, nogle muligvis i samarbejde med danske sympatisører. Det kunne dreje sig om demonstrationer og chikane i forbindelse med genindkaldelsen af mobiliseringstyrken ved danske kaserner, hærværk og sabotage af kommunikationssystemer, spionage mod danske forsvarsforberedelser, herunder centrale danske forsyningslagre og minedepoter, samt overvågning af danske nøglepersoner i tiden op til en krigssituation med henblik på senere eliminering. Man skal erindre sig, at 1980'erne indenrigspolitisk set var en urolig tid oven på NATO's såkaldte dobbeltbeslutning om at opstille mellemdistancemissiler i Vesteuropa som modsvar til de sovjetiske SS-20-mellemdistancemissiler, hvis ikke Sovjetunionen ville indvillige i at destruere dem. Beslutningen affødte voldsomme protester i adskillige NATO-lande, herunder Danmark, hvor oppositionen tvang regeringen til dansk afstandtagen fra alliancelinjen i form af "fodnoter". Til sidst indvilligede Sovjetunionen i at destruere dem mod tilsvarende skridt fra NATO's side.

Et centralt element i modsvaret mod SPETSNAZ var gennemførelsen af øvelser, som i særlig grad var rettet mod at sætte især Hjemmeværn, militærregioner og politi i stand til at opdage og forsvare sig mod anslag fra SPETSNAZ-patruljer. Som modpart optrådte i første række amerikanske specialstyrker i rollen som SPETSNAZ-enheder. I øvelsen SPRING TRAINING 86 deltog således et kompagni fra *US Special Forces* samt ti mand fra *US Navy Seals* mod det danske Frømandskorps og Hjemmeværnsregion VI, sidstnævnte i størrelsesordenen 1.200 mand. I øvelsen ACCORD EXPRES 87 indsattes fra amerikansk side "special purpose forces into the rear area of the defending BLUE forces" på Sjælland med henblik på at samle efterretninger og ødelægge kommunikationssystemer. I øvelsen SMARAGD HORIZONT 88 var et udgangspunkt for totalforsvarsøvelsen, at Warszawa-pagtens "spionageaktiviteter i stigende omfang (er) rettet mod minedepoter samt forberedelser for mineudlægning. I forbindelse med gennemførelse af militære beredskabsforanstaltninger er der forekommet flere

forsøg på pression og trusler mod militært nøglepersonel. Der foreligger enkelte indikationer på, at ORANGE-diversionsenheder har foretaget illegal indrejse i landet. De er dog endnu ikke aktiveret, idet ORANGE-diplomater fortsat leder/gennemfører efterretningsindhentning.”⁴³

Forstærkningsproblematikken

”Danskerne er altid klar til at kæmpe til sidste englænder.” Finsk talemåde, hørt i Helsinki i 1990’erne.

Akilleshælen i forsvaret af den sjællandske øgruppe var og blev tilførslen af NATO-forstærkninger og det ud fra den vurdering, at uden NATO-forstærkninger var det ikke muligt for de danske hærstyrker alene at forsvare den sjællandske øgruppe (eller tyske og danske af Den Jyske Halvø). I 1979 havde NATO’s militære øverstkommanderende, SACEUR, den amerikanske general William Rogers, fremlagt sit første udkast til en *Rapid Reinforcement Plan*, som hvad angik Enhedskommandoens område, omfattede både et amerikansk hærelement og den britiske *6th Field Force*. SACEURS endelige *Rapid Reinforcement Plan* fra januar 1982 opererede med *6th Field Force* som den eneste hærenhed til forstærkning af Enhedskommandoens område. Set fra dansk side havde styrken den fordel, at den kunne overføres hurtigt og ikke krævede forhåndsoplagring af tungt materiel, men nok af ammunition og lettere materiel. Den militære vurdering af hærforstærkningerne var, at den landmilitære forstærkning var for lille og usikker, mens der derimod var stor tilfredshed med tildelingen af flyforstærkninger til Enhedskommandoens område (de omfattede fem amerikanske eskadriller og to britiske).⁴⁴

Hvis man vender blikket mod forsvaret af den sjællandske øgruppe, stod den britiske *6th. Field Force* fra *UK Mobile Force* i dansk optik fortsat som det centrale element i forsvaret af den sjællandske øgruppe; den generelle aftale (*Memorandum of Understanding*, MoU) med Storbritannien om britiske forstærkninger til forsvaret af Danmark stammede fra 1976, idet en revideret version var underskrevet i februar 1981.⁴⁵ Gennem deres deltagelse i NATO-øvelserne i den sjæl-

43 Militærregion VI til Forsvarskommandoen af 26. juni 1986 indeholdende øvelsesrapport om øvelsen SPRING TRAINING 86, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1987 (0878 – 1460) og øvelsen ACCORD EXPRES 87, ”Orange Operations Order” af 27. juli 1987, klassificeret kopibog 1987 (1920 – 2133), Landsdelskommandoen til Civilforsvaret og Rigspolitichefen af 15. december 1987 om totalforsvarsøvelsen SMARAGD HORIZONT 88, klassificeret kopibog 1987 (3583 – 3732).

44 Petersen (2004), s. 276. Med hensyn til forstærkninger var billedet ved årtiets begyndelse det, at den canadiske bataljonsgruppe, som man i 1970’erne havde en aftale om skulle indsættes på Sjælland, nu i stedet skulle deployeres i Nordnorge.

45 ”COMLANDZEALAND Logistical Estimate 1982” af juni 1982, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificeret kopibog 1982 (2179 – 2400).

landske øgruppe i løbet af 1970'erne var denne enhed blevet bekendt med både topografien og de operative muligheder i øgruppen, ligesom både britiske og danske enheder havde opnået fortrolighed i at skulle samarbejde i imødegåelsen af et muligt angreb fra Warszawa-pagtens side.

6th. *Field Force* bestod ved årtiets begyndelse af en forstærket infanteribrigade med:

- fem ikke-mekaniserede infanteribataljoner
- et pansret rekognosceringsregiment
- et artilleriregiment med 18 lette haubitser, i 1988 forøget til 30 pjecer
- et ingeniørregiment.

Hertil kom et lufttransportelement fra *Royal Air Force* bestående af fem Chinook-helikoptere. I tal omfattede 6th. *Field Force* ca. 8.500 kampsoldater med en støttestyrke på ca. 6.000 mand. Deployeringstiden androg 7 til 10 døgn.⁴⁶

Som det fremgik af del 1 om udviklingen i 1970'erne, afstedkom de utilstrækkelige danske styrkemål og manglerne i logistik og materiel i den sjællandske øgruppe, at man i stigende grad fra britisk side kom til at nære en alvorlig tvivl om, om det overhovedet gav nogen mening at sende britiske forstærkningsenheder til Sjælland, når chancerne for, hvorvidt det sjællandske forsvar overhovedet ville være i stand til at afværge en Warszawa-pagt-invasion, det være sig fra luften eller fra søsiden, stedse forringedes. Det var en bekymring, som ikke blev mindre op gennem 1980'erne. Efter vedtagelsen af forsvarsordningen i 1984 understregede den britiske ambassadør i København i juli 1984 over for Statsministeriets sikkerhedspolitiske rådgiver, Henning Gottlieb, at en ”forstærkning forudsætter, at der er noget at forstærke, og den instans, der i givet fald skal give ordre til at afsende forstærkning, må have en rimelig sikkerhed i sit sind for, at dispositionen er forsvarlig ud fra hensynet til britiske soldaters liv ... og i hvert fald, at de ikke simpelthen sendes direkte i løvens gab ved at lande i et nedkæmpet eller opgivet Danmark ... at det potentielle forstærkningsmodtagende lands evne og vilje til at væbne sig selv må være en afgørende omstændighed i den britiske beslutningstagers sind, turde være selvklaart.”⁴⁷

Den britiske skepsis mod at forhåndsallokere 6th. *Field Force* til Danmark gjorde sig også gældende i spørgsmålet om forhåndsoplagring af materiel og ammunition i depoter i fredstid i Danmark. Dette kom frem i et referat af september 1982, hvor der fra britisk side advaredes midlertidigt mod de negative

46 Jesper Gram-Andersen (2000), s. 78 og annex A af 20. oktober 1981 til ”Minute” af 29. september 1982 om britisk forhåndsoplagring i Danmark, DEFE 25/574, *The National Archives*, Kew, UK (i det følgende: TNA).

47 Citeret efter Bent Jensen, *Ulve, får og vogtere – den kolde krig og Danmark 1945-1991*, København 2014, s. 52. Se også bilag II om forstærkninger i ”*Forsvaret i 90'erne*,” Beretning fra Forsvarskommissionen af 1988, bind 3, København 1988, s. 31 ff.

konsekvenser af et ja til et danske tilbud.⁴⁸ For et ja ville betyde, at deployeringen af *6th. Field Force* derved ville blive bundet til Danmark, og at muligheden for at afsende enheden til andre indsatsområder ville blive indskrænket. Den britiske konklusion var at få bestemt omfang og art af det materiel og den ammunition, som kunne forhåndsoplagres i Danmark, uden at det ville få negative følger for indsættelsen af *6th. Field Force* andetsteds på et europæiske kontinent.

Der kan der være grund til at understrege, at *6th. Field Force* fortsat havde en bred vifte af mulige indsættelsesområder. Dette fremgik af den tjenestedagbog, som brigadegeneral E.H.A. Beckett førte under sin tid i *6th Field Force*; her overtog han den 5. januar 1981 kommandoen over enheden, og hans tjenesterejser kan rekapituleres således:⁴⁹

22. til 25. februar 1981: Besøg hos *HQ Northern Army Group* i Rheindahlen.

23. til 26. marts 1981: Besøg hos NATO's sydlige kommando, LANDSOUTH, i Italien.

5. til 10. april 1981: Besøg i Danmark i forbindelse med øvelsen AMBER EXPRESS.

13. til 17. juli 1981: Besøg i Torino i Norditalien i forbindelse med øvelsen MONTE BIANCO.

4. til 30. september 1981: Besøg i Danmark i forbindelse med øvelsen AMBER EXPRESS.

26. til 29. januar 1982: Besøg i Norge i forbindelse med øvelsen VIKING SWORD.

22. til 31. marts 1982: Besøg i Slesvig-Holsten i forbindelse med øvelsen BOLD GUARD RECCE.

13. til 14. juli 1982: Besøg i Italien i forbindelse med øvelsen MONTE BIANCO.

9. til 28. september 1982: Besøg i Vesttyskland i forbindelse med øvelsen BOLD GUARD.

29. september til 1. oktober 1982: Besøg i Danmark i forbindelse med en øvelse.

Becketts kommando over *6th. Field Force* ophørte pr. 5. januar 1983.

Man kan læse denne rejseaktivitet som et udtryk for, hvilke muligheder der var for indsættelsen af *6th. Field Force* på det europæiske kontinent. For det var på ingen måde sikkert, at enheden ville blive deployeret på Enhedskommandoens område; mulighederne for at deployere enheden i andre NATO-lande var fuldt ud til stede. Såfremt en udenrigspolitisk krise manifesterede sig i f.eks. Middelhavsområdet eller på Balkan, men ikke i NATO's nordregion, ville det være naturligt, såfremt Italien ønskede sit forsvar i Nordøstitalien forstærket med *6th Field Force*. Og hvis man ser på NATO's Centralregion, så indgik en mulig de-

48 "Minute" af 29. september 1982, DEFE 25/574, TNA.

49 "Commander's Diary", WO/305/5378, TNA.

ployering til britiske II. korps (som også var udsat for reduktioner) i området Hamburg – Hannover – Kassel i den britiske hærs egne ønsker.

Om end alliancepolitiske hensyn kunne tale til fordel for at sende *6th. Field Force* til Sjælland, kunne de samme alliancepolitiske hensyn lige så godt tilsige, at man fra britisk side ønskede at styrke forsvaret i NATO-lande, hvor chancerne for at nå et gunstigt resultat måske var større. I den sidste ende ville det blive op til den britiske regering at beslutte, om *6th. Field Force* skulle sendes til Danmark. Og her spillede dyrekøbte britiske erfaringer med at sende enheder til lande, som blev angrebet, men hvor chancerne for at få afværget angrebet var små, ind. Et oplagt eksempel var Grækenland i foråret 1941, hvor den britiske ekspeditionsstyrke (som var sendt til landet i huj og hast, efter at Tyskland havde angrebet Grækenland) til sidste måtte trække sig ud af Grækenland, inkl. Kreta, med betydelige tab som følge.

Den britiske skepsis mod at allokere *6th. Field Force* til Danmark havde en anden dimension, nemlig hvor præcis i Danmark enheden kunne deployeres. Læser man kopibøgerne fra Østre Landsdelskommando, får læseren det indtryk, at indsættelse af enheden i Danmark var et spørgsmål, der kun vedrørte Sjælland. Men en deployering af *6th. Field Force* i Slesvig-Holsten i Vesttyskland ved ”roden” af Den Jyske Halvø og på Jyske Divisions og 6. vesttyske panserinfanteridivisions højre flanke ved Nordsøen lå fuldt ud inden for rammerne af SACEURs *Rapid Reinforcement Plan*.

En afklaring af, hvorledes *6th. Field Force* kunne deployeres, såfremt Danmark (dvs. både den jyske halvø og den sjællandske øgruppe) blev udpeget som operationsområde for *6th. Field Force*, kom frem i et dokument fra august 1988.⁵⁰ Her blev *UK Mobile Force* overordnet defineret som følger: ”UKMF is a reinforcement force allocated to NATO by the UK. Under SACEUR’s Rapid Deployment Plan OPLAN 10002 ”Jump Fast” it will be employed by CINC-NORTH for operations under COMBALTAP in either Schleswig-Holstein or Zealand.”

Dokumentet opregnede følgende optioner for indsættelsen af *6th. Field Force* i BALTAP-området:

Option 1: via havnene i Brunsbüttel, Husum og Esbjerg.

Option 2: via havnene i Esbjerg, Brunsbüttel og Husum.

Option 1 var med udpegningen af disse to vesttyske havne som prioritetsmål for transporten over Nordsøen af *6th. Field Force* i særlig grad skræddersyet til en deployering i forsvaret af den jyske halvø. Brunsbüttel ligger på Holstens syd-

50 ”Deployment of the UKMF to Baltic Approaches Area of Northern Europe Command” (*Joint Theatre Plan (NATO)*, No. 304, 1. udkast af 1. august 1988, DEFE 71/847, TNA.

vestlige hjørne lige ved Elbens udmunding i Nordsøen, og Husum noget længere nordpå i Slesvig. Brunsbüttel ligger endvidere så langt mod syd, at en indsættelse af 6th. Field Force i den indledende fase af forsvaret langs den indre tyske grænse dermed blev en realistisk mulighed.

Derimod tilgodeså option 2 en indsættelse på Sjælland, kombineret med en indsættelse i Slesvig-Holsten – men uden at stod klart, hvorledes vægtningen mellem Sjælland og Slesvig-Holsten ville være. I og med at to havne blev udpeget som modtagehavne i Slesvig-Holsten og en i Danmark, kunne man forestille sig, at en større del af 6th. Field Force blev deployeret til Slesvig-Holsten, mens en mindre del blev sendt til Sjælland også for i en spændingsperiode at demonstrere alliancesolidaritet med Danmark.

Dokumentets annex G opregnede tre ruter, som 6th. Field Force forudsås at benytte for at nå fra Esbjerg til modtagelsesområdet omkring Hillerød. Rute 1 stipulerede, at dette kunne ske gennem en forskydning fra Esbjerg via Knudshoved – Halskov-færgeforbindelsen (det var før Storebæltsbroen) eller som rute 2 via Ebeltoft – Odden – Hillerød eller endelig som rute 3 fra Esbjerg og videre med jernbanefærgen Nyborg – Korsør og videre til beredskabsområdet ved Hillerød. Ved at benytte Esbjerg som modtagelseshavn undgik man fra britisk side den option, som havde været fremme i 1970'erne, nemlig en risikabel sejlads ind i de indre danske farvande til Kalundborg eller Korsør.

Dokumentet kan læses som et udtryk for, at man fra britisk side var nået til en afklaring af, hvor 6th. Field Force i givet fald skulle indsættes, såfremt den britiske regering måtte vælge at støtte BALTAP-området. Valget faldt på en styrkelse af forsvaret af den jyske halvø, mens forsvaret af den sjællandske øgruppe blev 2. prioritet.

Af alliancepolitiske grunde fastholdtes således en indsættelse på Sjælland; dette valg var helt i tråd med en tilkendegivelse, udarbejdet af de britiske stabschefer allerede i 1973, om nødvendigheden af at fastholde den sjællandske option: "From a political point of view the cancellation of any options could have severe repercussions within the Alliance and Denmark. These would be most serious in the case of Zealand. For this reason and because the final decision to commit these forces in an emergency would lie within Her Majesty's government, based on our (dvs. de britiske stabschefer for henholdsvis hær, flåde og luftvåben, forfatterens bemærkning) recommendation, we feel that all options should be maintained."⁵¹ Alle muligheder holdtes således fortsat åbne, og den endelige britiske beslutning om, hvor 6th. Field Force skulle indsættes, ville først blive truffet meget sent i forløbet af den britiske regering. For som Forsvarskommissionen fra

51 FCO til den britiske ambassade i København om "Danish Defence and British Reinforcements Plans", annex A, udarbejdet af de britiske stabschefer "Planning Staff for Defence and Operations", af 9. juli 1973, FCO 41/1198, TNA.

1988 understregede, var beslutningen om at ville stille forstærkninger til rådighed ”en ren national beslutning”.⁵²

Da man fra Landsdelskommandoens side erfarede nærmere om vægtningen i denne deployeringsplan, understregede Landsdelskommandoen i en skrivelse til forsvarschefen de grundlæggende parametre i forsvaret af den sjællandske øgruppe: ”Den rådige krigsstyrke, sammenlignet med en mulige trussel, udgør et hovedproblem, idet Landsdelskommandoen forudser at blive tvunget til at disponere alle nationale styrker i den indledende fase af et fjendtligt angreb. Dette efterlader Landsdelskommandoen uden korpsreserve ... Tildelingen af en korpsreserve i brigadestørrelse (i klartekst: indsættelse af *6th. Field Force på Sjælland, forfatterens bemærkning*) vil afgørende forbedre Landsdelskommandoens muligheder for at forsvare sit ansvarsområde ... Tildelingen af UKMF i brigadestørrelse vil give Landsdelskommandoen muligheder for at skabe en pansret korpsreserve med henblik på:

- imødegåelse af luftlandsætninger
- modangreb mod kysten eller forstærkning af de sjællandske kampgrupper på kysten eller på Lolland-Falster
- at imødegå det uforudsete.”

Kort sagt ville en britisk forstærkning i brigadestørrelse ”afgørende forbedre Landskommandoens muligheder for at løse sin opgave”. Og udsigten til at se en forstærkning i brigadestørrelse reduceret til en symbolsk forstærkning i måske bataljonstørrelse fik Landsdelskommandochefen til at ”anbefale”, at den nuværende option fastholdtes.⁵³

Den britiske vægtning af Slesvig-Holsten på bekostning af den sjællandske option blev på ny understreget i et brev fra chefen for Østre Landsdelskommando til COMBALTAP året efter: ”Hidtil er der ikke rejst tvivl om, hvorvidt UKMF vil kunne blive indsat på Sjælland.” Men nu gives ”the Schleswig-Holstein option ... higher priority ... and a lower priority of employment on Zealand.” Denne udvikling bekymrede ham, og over for COMBALTAP udtrykte han sit håb om en snarlig afklaring af dette spørgsmål. Brevet er dateret 23. oktober 1989.⁵⁴

Nogen afklaring af den ændrede prioritering kom aldrig; for de britiske stabschefer udgjorde optionen med at tildele *6th Field Force* til BALTAP-området i sig selv en hensigtsmæssig prioritering ud fra overordnede alliancepolitiske hensyn. Hvad der i den sidste ende ville blive besluttet på politisk niveau det øjeblik, hvor

52 ”Forsvaret i 90'erne”, s. 32.

53 Telex fra chefen for Østre Landsdelskommando til forsvarschefen af 9. december 1988 om ”operative konsekvenser af en reduktion af UKMF”. Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1988 (3386 – 3631).

54 Chefen for Østre Landsdelskommando til COMBALTAP af 23. oktober 1989, Forsvarskommandoen, Østre Landsdelskommandos klassificerede kopibog 1989 (2826 – 3390).

ballonen gik op, lå hen i det uvisse. Men for Østre Landsdelskommando var udsigten til at få en solid forstærkning det altafgørende moment i forberedelserne på at få etableret et troværdigt forsvar af den sjællandske øgruppe.

Et par uger senere faldt Muren i Berlin. Og den 14. december 1989 udsendte hovedkvarteret for UKMF ordre om, at alle planer for indsættelsen af britiske styrker i forsvaret BALTAP-området med øjeblikkelig virkning skulle revideres.⁵⁵

Konklusion

Det overordnede problem for forsvaret af den sjællandske øgruppe var, som det også var tilfældet for alle dele det danske forsvar i den kolde krigs sidste årtier, en stadig mere udtalt mangel på personel og moderne materiel. Dette i et årti, hvor den kvantitative og kvalitative udvikling af Warszawa-pagtens styrker fortsatte i uformindsket tempo, og spændet mellem forsvarerens ressourcer og angriberens blev stedes mere udtalt. Et afgørende brud i forsvaret af Sjælland var nedlæggelsen af 3. Sjællandske Brigade i medfør af forsvarsforliget i 1973. Nedlæggelsen af dette tredje mobile element i forsvaret af Sjælland fratog Østre Landsdelskommando netop den reserve, som skulle blive anset for afgørende i det efterfølgende årti, hvor forsvaret af den sjællandske øgruppe ikke kun skulle indrettes efter forsvaret mod en amfibielandgang på øgruppen, men også mod forsvaret mod en luftbåren landsætning på Sjælland. Landsdelskommandoens forsøg på at få opbygget en brigadelignende enhed til forsvaret af Lolland og Falster var frugtesløse i det gældende politiske klima, og etableringen af den dårligt og let udrustede 4. Sjællandske Kampgruppe dækkede ikke behovet. På Landsdelskommandoniveau spores en hastigt faldende vurdering af den sjællandske forsvars muligheder for at stoppe et Warszawa-pagt-angreb, startende med Rye Andersens behersket positive vurdering først på årtiet og så til hans efterfølger Havnings pessimistiske vurdering fra sidst i årtiet.

Landsdelskommandoens søgte at løse det cirkelns kvadratur, som et forsvar på samme tid mod en amfibielandgang og en luftbåren landsætning frembød, ved at tildele de mobile brigader dobbelte opgaver. Både ved at placere dem i de sandsynlige luftlandsætningsområder med henblik på at nedkæmpe luftlandestyrken, inden den kunne nå at organisere et forsvar, men også efterfølgende ved at forskyde dem til de områder, hvor en amfibielandgang havde fundet sted med henblik på at nedkæmpe de brohoveder, som fjenden var i gang med at søge dannet på invasionsstrandene. Om end det gav god mening at disponere således, var der dog den mulighed, at nedkæmpelsen af de luftlandsatte styrker kunne tage længere tid end forventet. En oplagt mulighed kunne være, at en opgave for de luftlandsatte styrker (ud over at besætte lufthavnene omkring København

55 HQ UKMF i Tidworth, Hants, af 14. december 1989, DEFE 71/7847, TNA.

samt centrale nøglepunkter og broer) også ville være at binde de danske styrker til landsætningsområderne i Midtsjælland og hindre dem i at nå frem til kystområderne. Dette kunne betyde, at brigaderne ville forpasse muligheden for at kunne nå sølandsætningsområderne inden for det tidsrum, hvor der var en reel chance for effektivt at få nedkæmpet fjendens mulige brohoveder på øgruppens østvendte kyster. Dette så meget mere, som evnen til at udbygge og forstærke et brohoved fra f.eks. en smal stribe land langs en flodbred med meget fåtallige styrker til en noget nær uindtagelig stilling altid har været et særkende i russisk/sovjetisk taktisk doktrin.

Et betydeligt ansvar for at tilføje invasionsstyrken følelige tab, og så vidt muligt hindre den i at skabe et eller flere brohoveder på strandene i Østsjælland, var således lagt på de sjællandske kampgrupper. Hvis det under et muligt angreb måtte lykkes at fastholde den danske forsvarsfront ved de østsjællandske kyster, var der skabt en sandsynlig chance for at få afværget fjendens angreb, inden det lykkedes ham at få dannet solide brohoveder.

Dette leder hen til spørgsmålet om tilførsel af forstærkninger fra NATO. I 1970'erne blev disse anset som kritiske for at kunne etablere et troværdigt forsvar af øgruppen. Men i 1980'erne var vurderingen skiftet til at anse dem for altafgørende for overhovedet at kunne forsvare Sjælland. Fra Landsdelskommandoens side nærede man størst forhåbninger til en forstærkning af de danske styrker gennem tilførsel af britiske enheder fra *6th. Field Force*. Det er ovenfor nævnt, at man fra britiske side i disse årtier kom til at nære en alvorlig tvivl om hensigtsmæssigheden af at forstærke det danske forsvar af Sjælland.

Fra britisk side var man fuldt ud opmærksomme på det afgørende i at hindre Warszawa-pagt-flåderne i Østersøen i at sætte sig i besiddelse af de danske stræder for derved at hindre dem i via Skagerrak og Nordsøen at forenes med den sovjetiske Nordflåde i kampen om søherredømmet i Nordatlanten. Hertil kom fra et britisk perspektiv tillige den trussel mod de britiske øer, som tilstedeværelsen af sovjetiske flådestyrker, suppleret med polske og østtyske flådeenheder, i farvandene omkring de britiske øer ville betyde for Storbritanniens fortsatte mulighed for at være et centralt led mellem det europæiske kontinent og USA, herunder det altafgørende i at fastholde de livsvigtige sejlruiter fra Storbritannien til det europæiske kontinent og Norge. Men målet: at stoppe Warszawa-pagtens flåder i Østersøen fra at sætte sig i besiddelse af de danske stræder, kunne muligvis lige så godt tilgodeses ved at fastholde kontrollen over Den Jyske Halvø, inkl. Slesvig-Holsten end ved at forstærke forsvaret af Sjælland længere mod øst; her var mulighederne for at indsætte og forsyne og måske i den sidste ende evakuere en britiske forstærkningsstyrke langt mere risikabel.

Et, ganske vist mindre sandsynligt, gæt på, hvorledes man fra britisk side kunne løse dette problem, både i dets alliancepolitiske og strategiske sammenhæng, kunne være, at man fra britiske side afsendte en mindre del af *6th. Field Force* til forsvaret af Sjælland, men deployerede den større del af denne styrke til forsvaret af Den Jyske Halvø. Den er dog næppe sandsynlig, idet de logistiske problemer

med en deling af styrken ville være betydelige. I stedet for forekommer det mere sandsynligt, at *6th Field Force* ville blive holdt samlet. Såfremt det besluttedes at indsætte styrken på den sjællandske øgruppe, ville den helt afgørende forudsætning for denne beslutning være, at man fra dansk side i god tid havde indledt mobiliseringen af det danske forsvar. Endvidere at Søværnet i samarbejde med *Bundesmarine* havde indledt udlægningen af miner i sejlvejene i den vestlige Østersø og ved de danske kyster, og at befæstningsarbejderne ved de østsjællandske kyster var igangsat. Derved ville der være skabt en rimelig chance for, at det danske forsvar havde nået en sådan styrke, at det kunne levere et troværdigt forsvar af den sjællandske øgruppe. Var dette tilfældet, ville det i britisk optik give god mening både ud fra en alliancepolitisk synsvinkel og en strategisk at forstærke det danske forsvar af Sjælland.

Et fingerpeg om, hvordan man fra britisk side uofficielt så på chancerne for effektivt at kunne forsvare Sjælland og det øvrige Danmark, kom i en bog, som den daværende general Sir John Hackett (veteran fra slaget ved Arnhem i 1944 og øverstbefalende for den britiske Rhinhær fra 1966 til 1968) og andre anonyme officerer i 1978 udsendte under titlen *The Third World War, August 1985 – A Future History*. Bogen, som fortrinsvis omhandlede udviklingen under en forestillet krig i NATO's Centralregion og de første stadier af en atomar gengældelse, inden der sluttedes en våbenstilstand, vakte betydelig international opsigt. Den udkom på dansk i 1978 under titlen *Den tredje Verdenskrig – en fremtidshistorie*. Imidlertid blev bl.a. udviklingen på NATO's nordregion kun i store træk omtalt i bogen, hvorfor general Hackett i 1982 udsendte en opfølgning med titlen *The Third World War – The Untold Story*.

Opfølgningsbogen (som ikke blev oversat til dansk) behandler i kapitlet *The Scandinavian Campaign* udviklingen i en tænkt krig mellem Sovjetunionen og NATO samt Sverige. Hovedvægten i dette kapitel ligger på Sverige og Norge, mens udviklingen i Danmark kun omtales stedmoderligt. Det noteres, at Jylland og Slesvig-Holsten går tabt allerede på krigens første dag takket være intenst angreb med kemiske våben, mens enheder fra Sovjetunionen og DDR gennemfører "almost unopposed landings" i Aarhus, Aalborg og Frederikshavn fra skibe under tilsyneladende neutralt flag under passage gennem Kattegat. Om Sjælland hedder det lakonisk: "Zealand had fallen after hard fighting between the reinforced Danish Defence and a seaborne assault force mounted from the Western Baltic ports."⁵⁶ (Når der tales om "the reinforced Danish defence" kunne man formode, at det drejer sig om *britiske* forstærkninger). Radar- og kommunikationsanlæggene på Bornholm er hurtigt blevet sat ud af spillet gennem et luftangreb, og øen erobres først senere i forløbet af en polsk luftbåren division.

56 Omtalen af det militære forløb i Danmark findes på s. 239 og s. 246 f.

De overlevende danske, tyske og britiske styrker fra Jylland og Sjælland evakueredes til Sydnorge af bl.a. den norske flåde, og på et senere tidspunkt i krigen gennemføres en succesfuld amfibielandgang ved Frederikshavn. Ugen efter kan chefen for NATO's Nordregion (CINCNORTH) aflægge besøg hos den danske regering, som på ny er installeret på Christiansborg.

Det scenario, som her oprulledes, afviger ikke væsentlig fra de allerede kendte forventninger fra britisk og amerikansk side til det sandsynlige udfald af en danske forsvarskamp mod et Warszawa-pagt-angreb på den sjællandske øgruppe. F.eks. omtaler Nikolaj Petersens i sin monografi "Europæisk og globalt engagement 1973–2003" i værket *Dansk Udenrigspolitik Historie* (2004) de negative amerikanske og britiske vurderinger af den førte danske forsvarspolitik i 1980'erne og de mulige konsekvenser for overhovedet at ville afsende allierede forstærkninger til Danmark i en krisesituation. Udviklingen af den militære konfrontation i Ukraine viser på den anden side, at selv med en numerisk overlegenhed er det på ingen måde sikkert, at det nødvendigvis vil betyde, at man vinder. Men hvad dette i virkelighedens verden ville have betydet for mulighederne for et succesfuldt forsvar af den sjællandske øgruppe i en krig, får vi af gode grunde ikke at vide nu.

Kildefortegnelse og bibliografi for del 1 og del 2, omfattende hele perioden fra ca. 1970 til 1989

Utrykte kilder:

Rigsarkivet, København:

Diverse klassificerede kopibøger fra Østre Landsdelskommando for perioden fra ca. 1970 til 1979.

Forsvarsstabens langtidsplanlægningsgruppe, grundlagsstudier 1970–1975 og målstudier 1970–1975.

Chefen for Hæren. KC. Hemmelig kopibog 1951-1975, pk. 33 og 35.

Forsvarskommandoen, Karup

Diverse klassificerede kopibøger fra Østre Landsdelskommando for perioden fra 1980 til 1989.

Bornholms værn

Kampgruppens Historie 1974–1990, udarbejdet af Kampgruppe Bornholms Værn, Alme-gårds Kaserne 1992.

The National Archives, Kew, London, UK

DEFE 4/242, 5/195/7, 25/574, 70/431, 70/1773, 71/847, 71/7847.

FCO 41/1198.

WO 305/5378.

Monografier og tidsskriftartikler:

anonymt, Combat helicopter emerges as major battlefield system i: *Jane's Defence Weekly*, 6. april 1985.

Bellamy, Chris, Trends in Land Warfare: The Operational Art of the European Theatre i: *Brassey's Defence Annual*, 1985.

Bogason, Peter, *Søværnet under den kolde krig – Politik, strategi og taktik*, København 2016.

Christensen, Jens Ole og Rune Holm Iversen, *Hæren – 400 års Danmarkshistorie*. København 2014.

Christensen, Jens Ole, *Hjemmeværnet – Historien om det folkelige forsvar*, København 2017.

Christensen, Jens Ole, *Frihed og Fred. Dansk forsvar under Den Kolde Krig* (under udgivelse).

Clemmesen, Michael H. og Nikolaj Petersen, Forsvarsforliget af 1984: tilblivelse og konsekvenser i: Nikolaj Petersen og Christian Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitik Årbog 1984*, København 1984.

Clemmesen, Michael H., Udviklingen i Danmarks forsvarsdoktrin fra 1945 til 1969 (Rapport til det XX. Nordiske historikermøde i Reykjavik i 1987 i: *Militärhistorisk Tidskrift* (svensk), 1987.

Clemmesen, Michael H. Organisation og uddannelse i: Gardehusarregimentets Historiske Fond (udg.), *Gardehusarregimentet 1962–1987*, Næstved 1987.

Clemmesen, Michael H., Den massive gengældelses danske ekko. De taktiske A-våbens rolle i dansk forsvarsplanlægning i 1950erne i: Carsten Due-Nielsen o.a. (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948–1962*, København 1991.

Clemmesen, Michael H., The Politics of Danish Defence 1967-1993 i: Carsten Due Nielsen

- og Nikolaj Petersen (red.), *Adaption & Activism. The Foreign Policy of Denmark 1967 – 1993*, København 1995.
- Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark Under Den Kolde Krig* med undertitlen *Den sikkerhedspolitiske situation 1945 - 1991*, 4 bind, København 2005.
- Donnelly, C.N., Operations in the Enemy Rear i: *International Defence Review*, nr. 1/1980.
- Donnelly, C.N., The Soviet Operational Manoeuvre Group – A new challenge for NATO i: *International Defence Review*, nr. 9/1982.
- Donnelly, C.N., The Development of the Soviet Concept of Echelonning i: *NATO Review*, December 1984.
- Duffield, John S. *Power Rules. The Evolution of NATO's Conventional Force Posture*, Stanford University Press 1995.
- Erickson, John; Soviet Theater-Warfare Capability: Doctrines, Deployment and Capabilities i: Lawrence L. Whetten (red.), *The Future of Soviet Military Power*, London 1976.
- Erikson, John, The Ground Forces in Soviet Military Policy i: *Strategic Review*, vinter 1978.
- Everett-Heath, John, Soviet helicopter combat doctrine i: *Jane's Defence Weekly*, 3. marts 1984.
- Forsvarets efterretningstjeneste, *Warszawapagtens aggressionsmuligheder mod dansk område*, januar 1978.
- Gemzell, Carl-Axel, Warszawapagten och Danmark – Kampen för en maritim operationsplan i: *Historisk Tidsskrift* (dan.), 1996.
- Gram-Andersen, Jesper, *Det Sjællandske Korps. Østre Landsdelskommando, Østre Landkommando, Allied Forces Zealand 1950 – 2000 ved nedlæggelsen december 2000*, Ringsted, 2000.
- Gram-Andersen, Jesper, "Sjællandske Kampgrupper" (kap. 8), "I/Den Kongelige Livgarde i brigaderamme" (kap. 9) og "Lokalforsvarsbataljonen IV/Den Kongelige Livgarde" (kap. 10) i: samme (red.), *Den Kongelige Livgarde 1658 – 2008*, bind 2, København 2008.
- Hansen, Peer Henrik og Anna Werenberg, *Mod fremmede kyster ... Den 7. polske landgangsdivision og Danmark*, Langelands Museum 2021.
- Hansen, Peer Henrik, Mod fremmede kyster – den 7. polske landgangsdivision i: *Krigshistorisk Tidsskrift*, nr. 3/2021.
- Hemsley, John, The Soviet Ground Forces i: John Erickson og E.J. Feuchtwanger (red.), *Soviet Military Policy and Performance*, London 1979.
- Heuser, Beatrice, Warsaw Pact Military Doctrines in the 1970s and 1980s: Findings in the East German Archives i: *Comparative Strategy*, vol. 12/1993.
- Hillingsø, Kjeld, "Truslen" i: Jesper Gram-Andersen (red.), *Den Kongelige Livgarde 1658 – 2008*, bind 2, København 2008.
- Hoff, Ove Høegh-Guldberg o.a., *Gardehusarregimentet. Et Regiment i Krig gennem 400 År*, Slagelse 2014.
- Jensen, Bent, *Ulve, får og vogtere – den kolde krig og Danmark 1945 – 1991*, København 2014.
- Isby, David, *Weapons and Tactics of the Soviet Army*, London 1981.
- Kaarsted, Tage, *De danske Ministerier 1929 – 1953*, København 1977.
- Lauridsen, John T. o.a. (red.), *Gads Leksikon om den kolde krig og Danmark*, København 2011.
- Nissen, Brian, Opklaringsbataljonen i: Ove Høegh-Guldberg Hoff o.a., *Gardehusarregimentet. Et Regiment i Krig gennem 400 År*, Slagelse 2014.
- Olesen, Thorsten Borring og Poul Villaume, I blokodelingens tegn 1945 - 1972, bind 5 i:

- Carsten Due-Nielsen o.a. (red.), *Dansk Udenrigspolitik Historie*, København 2005.
- Petersen, Nikolaj, Europæisk og globalt engagement 1973 - 2003, bind 6 i: Carsten Due-Nielsen o.a. (red.), *Dansk Udenrigspolitik Historie*, København 2004.
- Rasmussen, Peter Hertel, Soviet Naval Infantry i: David R. Jones (red.), *Soviet Armed Forces Review Annual*, (Gulf Breeze, Florida, USA) bind 4 (1980), bind 5 (1981), bind 6 (1982), bind 8 (1983/84) og bind 10 (1985/86).
- Rasmussen, Peter Hertel, Den danske hærs rolle i opretholdelsen af indre sikkerhed og samarbejdet med politi og hjemmeværn ca. 1950 i: *Fra Krig og Fred* (Dansk Militærhistorisk Kommissions Årsskrift 2018).
- Sikkerhedspolitisk studiegruppe, Østersøen – Geografi, historie, økonomi, havret, forsvar, sikkerhed, København 1979.
- Stevnsborg, Henrik, *Magt, krig og centralisering – dansk politi 1945 – 2007*, København 2016.
- Turbiville, Graham T., Soviet Airborne Troops i: David R. Jones (red.), *Soviet Armed Forces Review Annual*, (Gulf Breeze, Florida, USA), bind 4 (1980) og bind 8 (1983/84).
- Vegger, A.C.B., *Udviklingen af det danske doktrinære grundlag for forsvarskampen*, Viborg 1989.
- Villaume, Poul, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. Et studie i dansk sikkerhedspolitik 1949–1961*, København 1995.
- Vigor, Peter, The "Forward Reach" of the Soviet Armed Forces: Seaborne and Airborne Landings i: John Erickson og E.J. Feuchtwanger (red.), *Soviet Military Power and Performance*, London 1979.
- Weber, Wolfgang (red.), *Die Streitkräfte der NATO auf dem Territorium der BRD*, Berlin, DDR, 1985.
- Wenzel, Otto, *Kriegsbereit – Der Nationale Verteidigungsrat der DDR 1960 bis 1989*, Köln 1995.
- Wenzke, Rüdiger (red.), Die Streitkräfte der DDR und Polen in der Operationsplanung des Warschauer Paktes i: *Potsdamer Schriften zur Militärgeschichte*, Band 12, Potsdam 2010.
- Williams, Phil, Crisis Management i: John Baylis o.a. (red.), *Contemporary Strategy*, London 1975.

Summary

This article is the second and last of two articles analyzing the defence of the eastern part of Denmark, that is the Zealand group of islands and Bornholm during the last decades of the Cold War.

The first article dealt with the developments in the 1970s and highlighted the negative effects of the continued numerical reduction of the Danish forces in the eastern part of Denmark. One significant element was the disbandment in 1973 of one of the three armoured infantry brigades, which until then had provided the only mobile reserve in the defence of Zealand. With only two armoured infantry brigades left, the defence would from now on lack the necessary reserve to cope with unforeseen events. At the same time, the military, air and naval forces of the Warsaw Pact in the Baltic continued their build-up. Apart from qualitative improvements in the Soviet and Polish amphibious forces, the 1980s witnessed a significant enlargement of airborne and helicopter-borne troops. The overall Danish strategy was to concentrate the main part of their defensive measures in a static defence against the amphibious forces, leaving the destruction of the Soviet and Polish airborne troops to the two armoured brigades. It was foreseen that when this had been accomplished, the two brigades would rush eastwards and join what was left of the coastal defence batalions in a counterattack against the enemy bridgeheads and hopefully destroy them.

An essential element in the Danish defence of Zealand was the reinforcement by British troops. However, the continued reductions of Danish forces on Zealand made it questionable whether the British would in the last resort send a mobile force to Zealand. If the aim seen from the other side of the North Sea was to hinder Warsaw Pact naval forces from using the Danish straits in their efforts to join the Soviet Northern Fleet in the Atlantic, this could just as well be done by reinforcing the West German and Danish forces in Jutland. In the last years of the 1980s a possible shift in allocating British forces to Jutland instead of Zealand was evident.

The expectations for the future, harbored by successive commanders of the Danish forces on Zealand in the last years of the 1980s were indeed bleak. It was not only the effect of the continued reductions in personnel and materiel, which contributed to this view, but just as well the likelihood that the defence of Zealand could in the least resort end up being a purely Danish affair.